

ปาฐกถาชุด “สิรินธร” ครั้งที่ ๒๗

เรื่อง

พฤษภา กาสร

โดย

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.จรัญ จันทลักขณา

คำนำ

เมื่อพุทธศักราช ๒๕๒๐ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมเฉลิมพระอิสริยยศ สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าสิรินธรเทพรัตนราชสุดา ฯ ขึ้นเป็น สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี เพื่อเฉลิมฉลองศุภมงคลวโรกาสนั้น จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยจึงได้ก่อตั้งเงินทุนสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารีขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นการเฉลิมฉลองพระเกียรติในสมเด็จพระบรมราชกุมารี และทำนุบำรุงส่งเสริมการศึกษาและวิจัยในวิทยาความรู้ที่เกี่ยวข้องกับอารยธรรมของชนชาวไทยและศิลปวัฒนธรรมไทย กิจกรรมของกองทุนนี้มีหลากหลาย ทั้งที่เป็นการให้ทุนส่งเสริมการวิจัย การให้เงินทุนอุดหนุนการพิมพ์หนังสือหรือตำราที่ทรงคุณค่า รวมตลอดทั้งจัดให้มีการแสดงปาฐกถาชุดสิรินธร อันหมายถึงปาฐกถาที่จัดขึ้นเพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี โดยปาฐกผู้ทรงคุณวุฒิในศาสตร์ต่าง ๆ ที่อยู่ในความสนพระราชหฤทัยสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารีทรงพระกรุณาพระราชทานปาฐกถาเรื่อง “วัดพระศรีรัตนศาสดาราม” เป็นประเดิม เมื่อวันที่ ๒๖ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๒๕ พระมหากษัตริย์คุณเป็นล้นเกล้าล้นกระหม่อมหาที่สุดมิได้

เมื่อวันที่ ๒ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๕๕ คณะกรรมการบริหารเงินทุน สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี ได้เรียนเชิญ ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.จรัญ จันทลักษณ์ มาแสดงปาฐกถาชุดสิรินธร ครั้งที่ ๒๗ เรื่อง “พฤษภ กาสร” ณ ห้อง ๑๑๑ อาคารมหาจุฬาลงกรณ์ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารีเสด็จพระราชดำเนินทรงฟังปาฐกถาเรื่องนี้ด้วย

ปาฐกถาเรื่อง “พฤษภ กาสร” ดังกล่าว เป็นปาฐกถาที่เพียบพร้อมด้วยสาระ กอปรทั้งผู้แสดงปาฐกถาเป็นผู้ที่มีความรอบรู้และเชี่ยวชาญในเรื่องดังกล่าว เพราะได้ทำการศึกษาในด้านนี้มาตลอดเวลาหลายสิบปี นอกจากนั้น ปาฐกถาเรื่องนี้ยังเป็นปาฐกถาที่งามพร้อมทุกแง่มุม หากจะได้จัดพิมพ์ปาฐกถาดังกล่าวขึ้นเผยแพร่ก็จะเป็น

ที่พอใจแก่ผู้ที่ได้รับไว้ศึกษาโดยทั่วไป จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยจึงได้เรียนขออนุญาต
จาก ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.จรัญ จันทลักขณา ผู้เป็นเจ้าของปาฐกถา เพื่อจัดพิมพ์
เผยแพร่ ซึ่งได้รับความกรุณาอนุญาต นับเป็นพระคุณอย่างสูงแก่มหาวิทยาลัย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเชื่อว่า ปาฐกถาเรื่อง “พฤษภ กาสร” จะมีประโยชน์
อำนวยการพิมพ์แก่ผู้สนใจใฝ่รู้โดยทั่วกัน

(ศาสตราจารย์ นายแพทย์ภิรมย์ กมลรัตน์กุล)

อธิการบดี

คำกราบบังคมทูลของอธิการบดี
ศาสตราจารย์ นายแพทย์ภิรมย์ กมลรัตนกุล
ในการแสดงปาฐกถาชุด “สิรินธร” ครั้งที่ ๒๗
เรื่อง “พฤษภา กาสร”

โดย ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.จรัญ จันทลักขณา
วันศุกร์ที่ ๒ มีนาคม ๒๕๕๕
ณ ห้อง ๑๑๑ อาคารมหาจุฬาลงกรณ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ขอพระราชทานกราบบังคมทูลทราบบฝ่าละอองพระบาท

ข้าพระพุทธเจ้า ศาสตราจารย์ นายแพทย์ภิรมย์ กมลรัตนกุล อธิการบดี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย รู้สึกสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าล้นกระหม่อมหาที่สุดมิได้ ที่ได้ฝ่าละอองพระบาทเสด็จพระราชดำเนินมาทรงฟังปาฐกถาชุด “สิรินธร” ในวันนี้ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้ก่อตั้งเงินทุนเฉลิมฉลองสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เนื่องในศุภมงคลวโรกาสที่ได้ฝ่าละอองพระบาทได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมเฉลิมพระอิสริยยศขึ้นเป็น สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี จวบจนถึงปัจจุบัน มีเงินที่มีผู้บริจาคสมทบและดอกผลหลังจากหักค่าใช้จ่ายในการดำเนินการแล้วเป็นจำนวนเงินทั้งสิ้น ๓๗,๖๓๘,๙๕๕.๘๗ บาท เงินทุนดังกล่าวนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมการศึกษาและวิจัยในวิทยาการที่เกี่ยวข้องกับอารยธรรมของปวงชนชาวไทยและศิลปวัฒนธรรมไทย การจัดพิมพ์หนังสือหรือตำราที่ทรงคุณค่าตลอดจนการจัดปาฐกถาชุด “สิรินธร” ในการจัดปาฐกถาชุด “สิรินธร” คณะกรรมการบริหารเงินทุนเฉลิมฉลองสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้เรียนเชิญผู้ทรงคุณวุฒิในศาสตร์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องมาแสดงปาฐกถาสืบเนื่องมาโดยลำดับ ในปีพุทธศักราช ๒๕๕๕ นี้ นับเป็นปาฐกถาชุด “สิรินธร” ครั้งที่ ๒๗ เรื่อง “พฤษภา กาสร” และได้เรียนเชิญ ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.จรัญ จันทลักขณา ซึ่งได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติว่า เป็นผู้มีความรอบรู้และเชี่ยวชาญในเรื่องดังกล่าวมาเป็นผู้บรรยาย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่าการปาฐกถาในครั้งนี้จักอำนวยประโยชน์อย่างยิ่งแก่วงวิชาการและจะเป็นแรงบันดาลใจให้มีผู้วิจัยศึกษาค้นคว้าและวิจัยเกี่ยวกับอารยธรรมและศิลปวัฒนธรรมของชนชาวไทยอย่างต่อเนื่องสืบไป

บัดนี้ ได้เวลาอันสมควรแล้ว ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานพระราชานุญาตเบิกศาสตราจารย์ เกียรติคุณ ดร.จรัญ จันทลักษณ์ มาแสดงปาฐกถาเรื่อง “พฤษภ กาสร”

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม

ปาฐกถา เรื่อง “พฤษภ กาสร”

โดย

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.จรัญ จันทลักขณา

ขอพระราชทานกราบบังคมทูลทราบบฝ่าละอองพระบาท

ข้าพระพุทธเจ้า นายจรัญ จันทลักขณา รู้สึกสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ ล้นเกล้าล้นกระหม่อมหาที่สุดมิได้ ที่ได้ฝ่าละอองพระบาทมีพระราชานุญาตให้ ข้าพระพุทธเจ้าได้แสดงปาฐกถาชุด “สิรินธร” ครั้งที่ ๒๗ เรื่อง พฤษภ กาสร ข้าพระพุทธเจ้า ขอพระราชทานพระราชนุญาตแสดงปาฐกถาโดยใช้ภาษาสามัญ

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม

ก่อนอื่น ผมต้องขอกราบเรียนว่า มีผู้ทรงคุณวุฒิที่รอบรู้เรื่องพฤษภ กาสร มากกว่าผมนั่งอยู่หลายท่านในห้องปาฐกถานี้ เพราะฉะนั้น วันนี้จึงนับว่าเป็นเกียรติอย่างสูงที่ผมได้มีโอกาสมาพูดคุยเรื่องเบา ๆ ให้ฟังเกี่ยวกับ พฤษภ กาสร (วัว ควาย) ประการแรกที่ยากจะเริ่มต้นก็คือ จะต้องตั้งใจขอให้ชัดเจนก่อนว่าวันนี้จะพูดเรื่อง พฤษภ กาสร ของใคร ทีไหน ผมขอกราบเรียนว่า เรื่องพฤษภ กาสร หรือ วัวควาย ในวันนี้จะเป็นเรื่องวัวควายในประเทศไทยแน่นอน

ภาพที่ ๑ เป็นตัวอย่างการเลี้ยงวัวควายในประเทศเกือบร้อยเปอร์เซ็นต์ จะเห็นได้ว่ามีทั้งวัวและควายกินหญ้าตามที่สาธารณะ หรือริมถนนหนทาง วัวควายเกือบทั้งหมดในประเทศไทยเลี้ยงโดยเกษตรกรรายย่อย ส่วนมารายละ ๕ ตัวถึง ๑๕ ตัว ไม่ได้เลี้ยงกันรายละเป็นร้อยเป็นพันตัว อย่างที่เห็นในหนังควาบอย ภาพที่ ๒ นี้อาจจะเรียกว่า กาสรสปา เพราะว่าเป็นที่อยู่ที่พักผ่อนของควาย

ภาพที่ ๑

ภาพที่ ๒

ก่อนอื่นคงต้องทำความเข้าใจกับพฤษภ กาสกร เสียก่อน คำนี้เป็นคำภาษาไทย ก็คือวัวควาย คำว่าพฤษภ บางท่านอาจจะสับสนกับคำว่า พฤษภา ที่แปลว่าต้นไม้ แต่พฤษภแปลว่า วัว เราคงคุ้นกับคำว่า พฤษภา (คม) ส่วนคำว่ากาสกร หมายถึงควาย ชื่อปรากฏถาว์วันนี้คือ พฤษภ กาสกร จึงเป็นชื่อที่ชวนฉงนพอสมควรสำหรับผู้ที่มีได้ เชี่ยวชาญด้านอักษรศาสตร์

ในภาษาไทยเราคุ้นเคยกับคำว่า ไคกระบือ อีกคำหนึ่งอันหมายถึงวัวควาย เหมือนกันตามภาษาชาวบ้าน ถ้าไปถามชาวบ้านว่า ไคกระบือ แตกต่างจากวัวควายอย่างไร ชาวบ้านอาจตอบว่า “วัว” คือวัวของผม แต่ “ไค” เป็นวัวของกรมปศุสัตว์ “ควาย” ก็เป็นควายของผม ส่วน “กระบือ” ก็คือควายของกรมปศุสัตว์ สรุปว่าคำว่า วัวควาย คือภาษาชาวบ้าน ส่วนคำว่า ไคกระบือ เป็นภาษาราชการ ก็คือ พฤษภ กาสกร นั่นเอง

โดยทั่วไปคนไทยเรียกควายว่าควาย เป็นคำไทย (แท้) เพราะมี ค. ควายไถนา แต่คำว่ากระบือ อาจเพี้ยนมาจากภาษาต่างประเทศ เช่น ในประเทศอินโดนีเซียและมาเลเซีย เรียกควายว่า เคอราบาว (Kerbau) ในประเทศฟิลิปปินส์เรียกควายว่า คาราบาว (Carabao) คนเขมรเรียกควายว่า กรบาย หรือ กรบือ คือกระบือในภาษาไทย ผมใคร่ขอเริ่มเรื่องราวของวัวควาย ด้วยการเริ่มต้นที่เรื่อง วัวควาย ข้าว น้ำ กับตำนาน การสร้างชาติ

วัวควาย ข้าว น้ำ กับตำนานการสร้างชาติ

“ความเจริญ เดินตามรอยไถ” เป็นคำกล่าวที่รู้จักกันดีในวงการการเกษตรว่าเป็นคำกล่าวของ หม่อมเจ้าสิทธิพร กฤดากร ผู้ซึ่งเป็นผู้กำหนดนโยบายในการนำเทคโนโลยีการเกษตรสมัยใหม่มาทดลองในประเทศไทย เช่น การนำโคนมพันธุ์ขาวดำนมาทดลองเลี้ยงในประเทศไทย การทดลองเลี้ยงไก่พันธุ์ไข่ตก การทดลองปลูกแตงโมพันธุ์บางเบ็ด เป็นต้น ท่านกล่าวเช่นนี้เพราะเห็นว่าประเทศไทยเป็นประเทศเกษตรกรรม เกษตรกรไทยทำการเพาะปลูกโดยใช้แรงงานวัวควายในการทำไร่ไถนา ประเทศมีข้าวพอเพียงในการเลี้ยงพลเมือง และมีกองทหารเข้มแข็งก็ด้วยการที่เรามีข้าว มีน้ำ มีวัวควาย อยู่อย่างอุดมสมบูรณ์

ข้อความในศิลาจารึกก็มีบอกว่า วัวควายเป็นสัตว์ที่มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตคนไทยตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นอย่างน้อย ดังที่กล่าวว่า “สุโขทัยนี้ดี ... ใครใคร่ค้าช้างค้า ค้าม้าค้า ค้าวัวควายค้า ...” แม้แต่อักษรไทยของพ่อขุนรามคำแหงก็สะท้อนถึงประเพณีวัฒนธรรมไทย ที่มี ก.เอ๋ย ก.ไก่ ข.ไข่ในแล้ว ... ค.ควายไถนา ฯลฯ อันแสดงให้เห็นถึงบทบาทสำคัญของควายในระบบไร่นาไทยแต่โบราณ

การศึกษาประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนที่พระเจ้าตะเบงชเวตตี้แห่งพม่ายกกองทัพมาทำสงครามกับกรุงศรีอยุธยาในสมัยที่สมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงเป็นพระมหากษัตริย์ไทย สงครามครั้งนี้เรียกว่า สงครามช้างเผือก กองทัพพม่ามีจะเด็ด (ต่อมา คือ พระเจ้าบุเรงนอง) หรือผู้ชนะสิบทิศ (ในนิยายของยาขอบ) เป็นแม่ทัพหน้ายกกองทัพที่มีไพร่พลจำนวนมากมายมหาศาล บั๊กหลักรายล้อมกรุงศรีอยุธยาตั้งแต่เดือนอ้ายเดือนยี่อันเป็นฤดูแล้งจนกระทั่งถึงเดือนเจ็ดเดือนแปดก็ยังไม่สามารถเข้ายึดกรุงศรีอยุธยาได้ก็ถึงฤดูฝนมีทั้งน้ำเหนือหลากและน้ำฝนที่เทลงมา ทุ่งรอบเมืองกรุงศรีอยุธยาก็เจิ่งนองไปด้วยน้ำอันเป็นสภาวะทางธรรมชาติทุกปี กองทัพพม่าอยู่ไม่ได้เพราะขาดเสบียงอาหารและแพ้ยน้ำท่วม ต้องยกทัพกลับไป ชาวบ้านคนไทยได้อาศัยข้าวพันธุ์ที่รู้จักกันดีเรียกว่า “ข้าวฟางลอย” หรือ “ข้าวขึ้นน้ำ” ซึ่งหวานไว้ก่อนหน้าฝนโดยใช้ควายคู่ไถนาทั่วทุ่งอยุธยา ข้าวฟางลอยนี้มีชื่อเสียงทางด้านทนทานต่อน้ำท่วมเพราะหากมีน้ำหลากมาถึงสิบเซนติเมตรต่อวัน ข้าวพันธุ์นี้สามารถชูคอขึ้นเหนือน้ำได้ทำให้ไม่ถูกน้ำท่วมตาย ชาวอยุธยาที่อยู่รอดได้เพราะมี “อู่ข้าวอู่น้ำ” นี้เอง

ข้าวฟางลอยนี้ เรียกในภาษาอังกฤษว่า Floating Rice นักวิชาการข้าว มีความเห็นว่า เป็นพันธุ์ข้าวที่ให้ผลผลิตเมล็ดข้าวน้อยกว่าพันธุ์อื่น เนื่องจากข้าวพันธุ์นี้ มีความสามารถพิเศษในการใช้พลังงานไปสร้างลำต้นเพื่อเอาตัวรอดจากน้ำท่วมนับว่าเป็นข้าวพันธุ์มหัศจรรย์เหมือนกัน เพราะสามารถช่วยให้ชาวบ้านอยู่รอดอยู่รอดได้ ทั้ง ๆ ที่ ถูกน้ำท่วมทุกปี นับเป็นภูมิปัญญาคนไทยที่ควรยอมรับนับถือยิ่ง สถาบันวิจัยข้าวนานาชาติ ที่มีชื่อย่อว่า อีรี (IRRI, International Rice Research Institute) เล็งเห็นความสำคัญ ของข้าวพันธุ์นี้จึงได้นำไปปรับปรุงพันธุ์ให้ผลผลิตสูงขึ้น จึงเหมาะกับการเพาะปลูกใน พื้นที่ที่เสี่ยงต่อการถูกน้ำท่วม เช่น พื้นที่ปากน้ำของประเทศบังกลาเทศ เป็นต้น ก่อให้เกิดความมั่นคงด้านอาหารแก่ประชาชน

ปัจจุบัน คนไทยไม่นิยมปลูกข้าวพันธุ์นี้ ทั้ง ๆ ที่เป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมของ บรรพบุรุษไทย เวลาเกิดน้ำท่วมใหญ่อย่างเช่นในปี พ.ศ. ๒๕๕๔ นาจึงล่มเป็นล้าน ๆ ไร่ เพราะเราขาดภูมิคุ้มกันทางธรรมชาติ สภาวะน้ำท่วมและนาล่มนี้เกิดขึ้นแทบทุกปี ในประเทศไทย มากบ้างน้อยบ้าง เพราะชาวบ้านหันไปปลูกข้าวพันธุ์ต้นเตี้ย มุ่งแต่จะได้ ผลผลิตสูงเพียงอย่างเดียว

ในประวัติศาสตร์ไทยนั้น การดำรงคงอยู่ของประเทศไทยเกี่ยวข้องกับเรื่อง ข้าว น้ำ และวัวควาย อันเป็นสัตว์สำหรับใช้แรงงานของชาวนาตลอดมา แม้แต่ตอนที่ กรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. ๒๑๑๒ พระเจ้าบุเรงนองยกกองทัพอันมี ไพร่พลมหาศาลมาปิดล้อมอยู่หลายเดือน พอถึงเดือนเจ็ดก็สังเกตเห็นว่า หากเข้ายึดกรุง ศรีอยุธยาไม่ได้ ก็ยอมต้องพ่ายแพ้ด้วยภัยน้ำท่วมอีก จึงใช้อุบายอันชาญฉลาด ประกอบกับ คนไทยแตกความสามัคคีกันเอง คนไทยเปิดเมืองให้พม่าเข้ายึดครองโดยง่ายตาย

เมื่อตอนเสียกรุงครั้งที่สอง เมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ ในตำนานศึกบางระจันที่มีวีรบุรุษ วีรสตรี ร่วมใจกันสู้รบต้านทานกองทัพพม่า ทั้ง ๆ ที่ขาดอาวุธยุทธโปกรณ์และสัตว์พาหนะ สำหรับการรบ วีรกรรมของคนบางระจันโดยเฉพาะนายจัน หนวดเขี้ยวกับควายคู่ใจที่ใช้ ต่างพาหนะก็ได้ควบขี่คนองศึกสู้รบกับปัจฉามิตร จนเป็นตำนานเล่าขานต่อกันมา มีรู้สึม จึงเห็นได้ว่า ข้าว น้ำ และวัวควาย นั้นได้อยู่คู่ตำนานการสร้างชาติของคนไทยมาแต่โบราณ สมควรที่คนรุ่นปัจจุบันจะได้ศึกษาเพื่อจะได้รู้จักรากเหง้าของตนเอง รู้จักจุดอ่อนจุดแข็ง ของตนและวางฐานการก้าวไปสู่ออนาคตอย่างมั่นคงยั่งยืน โดยไม่ลืมความสำคัญของ วัฒนธรรมประเพณีและที่มาของสังคมไทย

ในยุคปัจจุบัน ประเทศไทยมีฐานะเป็นประเทศที่ส่งอาหารไปเลี้ยงโลก ได้รับฉายาว่าเป็น **“ครัวโลก”** และถ้าดูแผนที่ทวีปเอเชียเกี่ยวกับประเทศที่ส่งออกสินค้าเกษตรไปสู่ตลาดต่าง ๆ ในโลก ประเทศไทยก็จะเป็นประเทศที่ส่งออก ข้าว ยางพารา มันสำปะหลัง ฯลฯ เป็นสินค้าออกมากเป็นอันดับหนึ่งของโลก นอกจากนี้ ยังมีผลิตรายการเกษตรอื่น ๆ อีกมากมาย เช่น วัควาย วัฒนม กุ้งปลาที่ชาวบ้านเลี้ยง ข้าวโพด ข้าวฟ่าง ถั่วต่าง ๆ เป็นต้น ล้วนเป็นผลิตรายการที่**เกษตรกรรายย่อย**เป็นผู้ผลิตทั้งสิ้น ยกเว้นเพียงไม่กี่ ไก่ไข่ของบริษัทธุรกิจเกษตรเท่านั้น และหมูที่เลี้ยงเป็นการค้าบางส่วน สิ่งที่น่าอัศจรรย์ใจก็คือ เกษตรกร ผู้ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ เป็นผู้ผลิตอาหารออกไปเลี้ยงโลก แต่กลับเป็นคนยากจนส่วนใหญ่ของประเทศ ประเทศไทยจึงจะยังคงฐานะเป็น**ประเทศกำลังพัฒนา**ต่อไปตราบใดที่ภาคการเกษตรยังยากจนล้าหลัง เพราะประเทศใดก็ตามที่จะมีฐานะเป็น**ประเทศพัฒนาแล้ว** เกษตรกรจะต้องมีฐานะอยู่ดีกินดี หรือมั่งมีศรีสุขเสียก่อน

ในปัจจุบัน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงได้รับการยกย่องจากปวงชนชาวไทยว่าทรงเป็น**พระบิดาแห่งการเกษตรไทย** เพราะพระองค์ได้ทรงทำนุบำรุงการเกษตรทุกสาขา โดยเฉพาะในสาขาปศุสัตว์นั้น การเลี้ยงวัฒนมได้เจริญก้าวหน้าเป็นปึกแผ่นก็ด้วยการสนับสนุนส่งเสริมของพระองค์ท่าน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้ทรงริเริ่มให้จัดตั้งธนาคารวัควาย หรือธนาคารโคกระบือ โดยเฉพาะเรื่อง**ธนาคารควาย** ด้วยเหตุที่พระองค์ท่านได้เสด็จไปสุขนบทรพบปะราษฎรที่เป็นเกษตรกร และทรงทราบว่าเกษตรกรขาดแคลนควายไถนา ต้องเสียค่าเช่าควายเพื่อไถนาถึงปีละ (คิดเป็นข้าว) ๗๐ ถึงต่อตัว ซึ่งนับว่าแพงมาก จึงทรงมีพระราชดำริให้จัดตั้งธนาคารควายขึ้นเพื่อให้บริการควายไถนาแก่เกษตรกรในรูปแบบต่าง ๆ อันเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางมาจนถึงทุกวันนี้ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ

วัควายกับสังคมไทย

วัควายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของเกษตรกรในชนบท คนทั่วไปอาจรู้จักว่าวัควายเป็นปศุสัตว์ชนิดหนึ่ง เลี้ยงไว้ใช้เนื้อและนม เหมือนกับที่เรามักได้เห็นในหนังควายบอย หรือตามฟาร์มเลี้ยงสัตว์เป็นการค้า แต่วัควายของชาวบ้านนั้น ถ้าศึกษาให้ลึกซึ้งก็จะเข้าใจได้ว่า วัควายเป็นเพื่อนของชาวบ้าน เป็นสมาชิกของครอบครัว เด็ก ๆ

ในชนบทกลับจากโรงเรียนได้ดูแลวัวควายได้วัวควายเป็นเพื่อน ผู้หญิงและคนแก่ได้มีหน้าที่ดูแลวัวควายหาน้ำหาหญ้าให้วัวควายกิน ปู่ย่าตายายในครอบครัวได้มีความภาคภูมิใจที่ได้ช่วยเลี้ยงดูวัวควายของครอบครัว

การที่จะเข้าใจคุณค่าทางสังคมของวัวควายต่อครอบครัวชนบทนั้น คนจะต้องพัฒนาตนเองให้มี **มีตาปัญญา** ดังที่ท่านพุทธทาสภิกขุได้กล่าวเสมอว่า ...

“คนไม่มีตาปัญญา	ยอมแก้ปัญหาลำไม่ได้
บางคนถึงมีตา	ก็ไม่มอง
ถึงมอง	ก็ไม่เห็น
ถึงเห็น	ก็ไม่รู้จัก”

คนจึงแก้ปัญหาลำไม่ได้ เพราะเห็นแต่สิ่งผิวเผิน ไม่ถึงแก่นแท้

วัวควายนั้นเป็นเพื่อนร่วมทุกข์ร่วมยากของคนชนบท ชาวบ้านเลี้ยงวัวควายบ้านละห้าตัวสิบตัว วัวเลี้ยงไว้ขาย ควายเลี้ยงไว้ไถนา คนเห็นหน้าวัวควายทุกวัน จำหน้ากันได้เกิดความรักความผูกพัน (คล้าย ๆ คนกับหมาและแมว) บางคนก็ตั้งชื่อให้วัวควายชื่อดาราดัง ๆ มักเป็นชื่อที่นิยมตั้งชื่อให้ควาย วัวควายออกไปกินหญ้าในทุ่งตอนกลางวัน กลับมาบ้านตอนเย็นกินนอนที่ใต้ถุนบ้าน ตอนหัวค่ำยุ่งซุ่ม เด็กหรือคนแก่ก็จะเผาหญ้าสุ่มหญ้าสดให้เกิดควันเพื่อไล่ยุ่งให้วัวควาย คุณจินตหรา คุณก๊อดและคุณยิ่งยง (ชื่อควาย) จะได้นอนหลับสบาย

ยามว่างจากฤดูเพาะปลูก ชาวบ้านหาความสนุกสนานโดยมีวัวควายเป็นตัวประกอบหลัก กีฬาหลายอย่างได้กลายเป็นงานประเพณี หรือกีฬาประจำถิ่น เช่น ประเพณีวิ่งควายที่จังหวัดชลบุรี การแข่งขันวิ่งวัวลานแถวจังหวัดราชบุรี การแข่งขันไถนา กีฬาวัวชนทางภาคใต้ กีฬาชนควาย เป็นต้น กีฬาต่าง ๆ ดังกล่าวเป็นที่น่าสนใจของนักท่องเที่ยวเป็นอย่างดี หากมีการส่งเสริมอย่างถูกต้องก็น่าจะเป็นจุดเด่นที่จะดึงดูดนักท่องเที่ยวได้มากยิ่งขึ้น

ภาพที่ ๓ แสดงถึงบทบาทหน้าที่ของผู้หญิงในชนบท ที่ออกไปติดตามดูแลฝูงวัวควายที่ออกไปหาหญ้ากินจากพื้นที่ว่างเปล่าหลังการเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จแล้ว วัวควาย

จำนวนมากทั้งที่เห็นในภาพและนอกภาพถ่ายมาจากหลายเจ้าของ ต้อนไปหากินรวมกัน ชาวบ้านผลัดเปลี่ยนเวรกันดูแล ผู้ดูแลวัวควายส่วนมากเป็นผู้หญิงหรือเด็ก ๆ ถ้าเป็นวันเสาร์อาทิตย์เมื่อไม่ได้ไปโรงเรียน วัวควายอยู่หากินรวมกันโดยไม่มีภาระทะเลาะเบาะแว้ง วัวมีนิสัยเลือกกินมากกว่าควาย ควายกินง่ายอยู่ง่ายกว่าวัว ควายจึงมีรูปร่างสมบูรณ์ ไม่พอมเหมือนวัวตอนฤดูร้อน เมื่อขาดหญ้าสดสีเขียวควายกินวัชพืชต่าง ๆ เช่น ต้นสาบเสือ รวมทั้งตอซังแข็ง ๆ ที่ตกค้างอยู่ในนา (ภาพนี้ถ่ายมาจากหมู่บ้านกระหม่ จังหวัดสุรินทร์)

ภาพที่ ๓

วัวควายของชาวบ้านอยู่ใกล้ชิดกับคน และแต่ละบ้านเลี้ยงจำนวนน้อย คนกับวัวควายจึงรู้จักเป็นเพื่อนกัน จำลึนกันได้ วัวควายจึงไม่ตื่นเจ้าของ เชื่องและจำเจ้าของได้ วัวควายจึงเป็นเพื่อนใกล้ชิดกับเจ้าของ เจ้าของซื้อหลังวัวควายได้สบาย ดังภาพที่ ๔ (ผู้หญิงและเด็กซื้อหลังควายที่จังหวัดชลบุรี) จึงเห็นได้ว่าวัวควายมีส่วนสร้างความอบอุ่นและความผาสุกทางจิตใจให้แก่คนชนบท อันเป็นคุณค่าที่ตราค่าเป็นเงินทองมิได้ วัวควายจึงเป็นทั้งปศุสัตว์และสัตว์เลี้ยงประจำบ้านไว้เป็นเพื่อน

ภาพที่ ๔

คนทางภาคใต้นิยมขี่พาวัวชนเป็นอย่างมาก (ภาพที่ ๔) คนภายนอกที่ไม่เข้าใจอาจมองในเชิงลบได้ต่าง ๆ นานา แต่เมื่อได้ศึกษาอย่างลึกซึ้งในแง่มุมต่าง ๆ ได้พบว่พาวัวชนมีความสำคัญเชิงบวกรวมกมายหลายประการ สมควรแก่การปรับปรุงส่งเสริมให้เกิดประโยชน์อย่างยั่งยืนต่อไป

ภาพที่ ๕

กีฬาวัวชนมิได้เป็นการทารุณสัตว์ตามที่คนภายนอกวิจารณ์ วัวชนไม่เคยสู้กันจนถึงแก่ชีวิต วัวชนจะสู้กันจนฝ่ายหนึ่งสู้ไม่ได้ ริ่งหนี ฝ่ายชนะก็เลิกติดตาม ไม่สนใจที่จะไล่ชนต่อไปคล้ายกับชนกมวย เมื่ออีกฝ่ายหนึ่งยอมแพ้ ก็เป็นอันจบการต่อสู้ ความจริงการชกมวยมีอันตรายมากกว่าวัวชนกันด้วยซ้ำไป ดังนั้น กลุ่มต่อต้านการทารุณสัตว์จึงน่าจะได้พิจารณาทำความเข้าใจอย่างแท้จริงในประเด็นนี้ ว่ากีฬาวัวชนมิได้ทารุณมากไปกว่ากีฬาชกมวย โดยเฉพาะกลุ่มต่างประเทศที่เรียกว่า กลุ่มต่อต้าน animal cruelty ควรทำความเข้าใจในเชิงวัฒนธรรมประเพณีและรายละเอียดในเชิงลึกเกี่ยวกับเทคนิคการปฏิบัติที่คนมีต่อสัตว์ด้วย กีฬาวัวชนในภาคใต้้นั้นเป็นคนละเรื่องกับกีฬาการสู้วัวในประเทศสเปน ที่คนใช้ดาบฆ่าวัวทำให้วัวตายทุกครั้ง

จนถึงทุกวันนี้ความนิยมกีฬาวัวชนก็ยังอยู่ในสายเลือดของสังคมคนใต้อย่างเข้มข้นไม่ว่าจะมีกีฬานานาชาติ เช่น ฟุตบอล เทนนิส กอล์ฟ ฯลฯ เข้ามาแทรกแซงอย่างมากมายพร้อมด้วยการโฆษณาสินค้าของสปอนเซอร์อย่างโหลารก็ตาม แต่จิตวิญญาณแห่งกีฬาประเพณีอย่างวัวชนก็ยังคงอยู่อย่างเข้มแข็งในภาคใต้ ภาพที่ ๖ เป็นคนดูวัวชนที่สนามวัวชนโนนชุมทอง ไกล ๆ กับสนามบินนานาชาติหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ในภาพเป็นผู้ชมฟรีด้วยการปีนดูบนต้นยางพารา ภาพที่ ๗ ก็เป็นภาพชาวบ้านที่มุดดูวัวชนที่สนามวัวชนบ้านชะเมา จังหวัดนครศรีธรรมราช ผู้ชมที่ซื้อตั๋วเข้าชมชั้นสองเริ่มค่าชม ๓๐ บาท ถ้าต้องการชมอย่างใกล้ชิดในชั้นหนึ่งต้องเสียค่าชม ๑๒๐ บาท ซึ่งนับว่าแพงพอสมควร แต่ผู้ชมก็เข้าไปชมกันอย่างแน่นขนัดทุกนัด

ภาพที่ ๖

ภาพที่ ๗

บางท่านอาจคิดว่า กีฬาวัวชนทำให้ชาวบ้านเล่นการพนันขั้นต่อ ข้อนี้มี ส่วนจริงแต่การเล่นพนันวัวชนเป็นเพียงเรื่องเล็กน้อยเมื่อเทียบกับพนันบอล พนันม้า พนันมวย หรือการพนันตามบ่อนเถื่อน จริง ๆ แล้วคนไทยก็สามารถเล่นการพนันได้ ทุกโอกาสอยู่แล้ว โดยเฉพาะการพนันแทงหวย ทั้งหวยเถื่อนและหวยรัฐบาล

กีฬาวัวชนส่งเสริมให้คนเลี้ยงวัวพันธุ์พื้นเมือง อันเป็นวัวเนื้อ วัวที่ใช้สำหรับ กีฬาวัวชนก็เหมือนนักมวย ที่นาน ๆ จะค้นพบตัวเก่ง ๆ สักหนึ่งตัวที่รักการต่อสู้ มีจิตใจ บึกบึน อดทน เป็นนักเลง (นักกีฬา) วัวจำนวนมากที่หลุดจากการคัดเลือกชาวบ้านเลี้ยง เป็นวัวเนื้อ ส่งไปจำหน่ายถึงตลาดมาเลเซียก็มี ช่วยให้มีอาชีพเสริมนอกเหนือจากการ เพาะปลูกและการทำสวนยางอีกด้วย ประโยชน์สำคัญอีกอย่างหนึ่งของกีฬาวัวชนก็คือ ได้ช่วยอนุรักษ์พันธุ์วัวพื้นเมืองคุณภาพดีของไทยให้คงอยู่ ไม่สูญพันธุ์ไป ไม่เหมือนวัวขาว ล้าพุนที่หาได้ยากแล้ว เพราะชาวบ้านภาคใต้ดูแลรักษาพันธุ์อย่างดี ไม่ยอมผสมพันธุ์ ปะปนกับวัวพันธุ์อื่น ๆ ที่รัฐส่งเสริม เช่น พันธุ์บราห์มัน พันธุ์เรดซินติ เป็นต้น

ภาพที่ ๘ แสดงถึงห้องนอนของวัวชนตัวหนึ่ง ซึ่งเจ้าของกางมุ้งให้นอนในห้อง ส่วนเจ้าของนอนเฝ้าอยู่นอกห้อง ตอนเช้าเจ้าของพาวัวไปออกกำลังกาย อาบน้ำ

กินกล้วยน้ำว้า บางวันได้กินไข่ไก่ บำรุงด้วยสมุนไพร ได้กินหญ้าคุณภาพพิเศษคือ หญ้าห้วยซ้อ ซึ่งมีโปรตีน แร่ธาตุ และพลังงานสูง ได้รับอาหารเสริมอันประกอบด้วย กากถั่ว ปลาป่น และวิตามินต่าง ๆ นอกจากนั้น ยังมีถั่วเขียวต้ม มะพร้าวอ่อน ขนุน ฯลฯ กล่าวได้ว่า อาหารวัวชนนั้นดีกว่าอาหารคนเสียอีก เพราะวัวชนคือนักกีฬาของชุมชน เป็นศักดิ์ศรีของชุมชน เวลาวัวชนจากท้องถิ่นของตนได้คู่ชน ชาวบ้านจะตามไปชมไปเชียร์ ถ้าวัวชนตัวใดชนะบ่อย ๆ ก็กลายเป็นขวัญใจของชุมชน ชาวบ้านได้คุยได้เชียร์ด้วยความภาคภูมิใจ วัวชนจึงมีส่วนสร้างความสามัคคีและความเข้มแข็งของชุมชนไปโดยปริยาย

ภาพที่ ๘

วัวควายกับสังคม - เศรษฐกิจ

ก. ตลาดนัดวัวควายในชนบท เป็นผลจากพัฒนาการด้านสังคมเศรษฐกิจของ คนชนบทในการซื้อขายแลกเปลี่ยนวัวควายในชนบท อันมีอยู่ทั่วไปในภาคเหนือ ภาคอีสาน และภาคกลาง ตลาดนัดวัวควายในภาคเหนือเรียกว่า กาดวัวกาดควาย ภาพที่ ๙ เป็น กาดวัวกาดควายบ้านแม่ฮ้อย สมัยก่อนมีวัวพันธุ์ขาวลำพูนจำหน่ายเป็นจำนวนมากดังที่ เห็นในภาพ วัวขาวลำพูนเป็นวัวพันธุ์พื้นเมืองที่มีรูปร่างสวยงามมากของภาคเหนือโดยเฉพาะ ในจังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน (ดูภาพที่ ๑๐) เป็นวัวสีขาวปลอด จมูก เขากีบ เป็นสีเทียนหรือชมพูเรื่อ ฟูหางสีขาว น่าเสียดายที่ปัจจุบันมีจำนวนลดลงมาก หาได้ยาก เพราะ

ขาดการอนุรักษ์พันธุ์ ต่างกับวัวพื้นเมืองภาคใต้ ที่มีกีฬาวัชนเป็นเครื่องมืออนุรักษ์ เนื่องจากวัวขาวลำพูนมีรูปร่างสวยงามและลำตัวสีขาว จึงมักนำมาใช้เป็น พระโคในพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญในวันพืชมงคล

ภาพที่ ๙

ภาพที่ ๑๐

ตลาดนัดวัวควายในภาคอีสานและภาคกลางก็มีอยู่จำนวนมาก แต่ละตลาดจะมีกำหนดนัดในวันใดวันหนึ่งของแต่ละสัปดาห์ ปัจจุบันตลาดนัดวัวควายนอกจากจะซื้อขายแลกเปลี่ยนวัวควายแล้ว ยังมีสินค้าอื่น ๆ เช่น เครื่องมืออุปกรณ์การเกษตร เสื้อผ้า ผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น ตลอดจนจักรยานสองล้อและจักรยานยนต์ เป็นต้น ตลาดนัดวัวควายแต่ละแห่งมีความสำคัญทางเศรษฐกิจต่อคนชนบทอย่างมาก มีการซื้อขายแลกเปลี่ยนเป็นธุรกิจระดับวันละสิบล้านบาทหรือมากกว่านั้นก็มี ตลาดนัดวัวควายที่รู้จักกันแพร่หลายในภาคกลาง ได้แก่ ตลาดนัดวัวควายทัพทัน จังหวัดอุทัยธานี

ในสมัยก่อนที่การคมนาคมยังไม่มิดถนนหนทางสะดวกเหมือนปัจจุบัน การค้าขายวัวควายของคนชนบทจำเป็นต้องรวมกลุ่มรวมฝูงกันเป็นกองเกวียน เพื่อไล่ต้อนวัวควายมาขายยังภาคกลาง การเดินทางเพื่อไล่ต้อนวัวควายจำนวนเป็นร้อย ๆ จากภาคอีสานมาสู่ภาคกลางมีอันตรายที่ต้องเสี่ยงมาก โดยเฉพาะภัยจากการลักขโมยวัวควาย กองเกวียนคุมฝูงวัวควายจึงต้องมีหัวหน้าที่เรียกว่า นายฮ้อย ผู้ซึ่งได้รับการยอมรับนับถือและไว้วางใจจากชาวบ้านให้นำวัวควายของตนไปขาย ในระหว่างการต้อนวัวควายผ่านระยะทางไกลและทุรกันดาร มักมีเรื่องราวต่าง ๆ เกิดขึ้นคล้ายในภาพยนตร์ควาบบอยตะวันตกของฝรั่ง เกิดเป็นตำนานเล่าขานมากมาย ดังตัวอย่างในภาพยนตร์ไทยเรื่อง นายฮ้อยทมิฬ เป็นต้น

ข. **วัวควายกับภาษาไทย** ภาษาไทยมีคำหรือคำพังเพยที่เกี่ยวข้องกับวัวควายอยู่ไม่น้อย เพราะวัวควายเป็นสัตว์ที่มีบทบาทอยู่ในวิถีชีวิตคนไทยมาแต่โบราณกาล เช่น

- โง่เหมือนควาย
- สีซอให้ควายฟัง , เป่าปี่ให้ควายฟัง
- จับได้คาหนังคาเขา
- วัวหายแล้วล้อมคอก
- วัวแก่ชอบกินหญ้าอ่อน
- ตีวัวกระทบคราด
- วัวลี้มตีน
- วัวเคยขา ม้าเคยซี่
- เขียนเสือให้วัวกลัว
- ปลดแอก
- สนตะพาย
- วัวใครเข้าคอกคนนั้น , กงเกวียนกำเกวียน (กงกำกงเกวียน)
- รักวัวให้ผูก รักลูกให้ตี

เป็นต้น

คำพังเพยที่ว่า ‘โง่เหมือนควาย’ เป็นคำพูดที่ผู้ใหญ่มักใช้ว่ากล่าวเด็ก ว่าตัวโตเป็นควายแล้ว แต่ยังไม่ฉลาด เนื่องจากคนคิดเอาเองว่าควายนั่นโง่ เนื่องจากควายที่ชาวบ้านเลี้ยงมีความเชื่อและซ้า จะจงไปทางไหนก็เดินตามโดยดี ไม่เหมือนวัวที่มักดีอกว่าควาย โดยเฉพาะวัววัยอ่อนรุ่นหนุ่มสาว อีกประการหนึ่ง ชาวบ้านเลี้ยงควายไว้ไถนาควายที่เลี้ยงจึงมีอายุมาก อาจมีอายุถึง ๑๕ ปีหรือมากกว่านั้น จึงมีความเชื่อและคุ้นเคยกับเจ้าของเป็นอย่างมาก เชื่อฟังเจ้าของอย่างดี คนทั่วไปจึงคิดเอาเองว่าความเชื่อและเชื่อฟังเจ้าของเป็นความโง่ของควาย เรียกว่า เป็นการคิดเอาเอง หรือ perception ของคน คือประมวลภาพลักษณ์ของควายจากประสบการณ์และความเข้าใจของคน อันที่จริงควายนั่นเป็นสัตว์ฉลาดและเชื่อฟังเจ้าของ สามารถฝึกให้ทำตามคำสั่งเจ้าของได้เป็นอย่างดี

เรื่องการคิดเอาเอง หรือรอยพิมพ์ใจ หรือ perception ในภาษาอังกฤษนี้เป็นเรื่องสำคัญ และบางครั้งก็ก่อให้เกิดปัญหาได้มาก เช่น ปัญหาการเหยียดผิว การละเมิดสิทธิผู้หญิง เป็นต้น มีเรื่องเล่าอันเป็นอุทาหรณ์เกี่ยวกับ perception ดังนี้

เมื่อครั้งมหาอุทกภัย (เดือนตุลาคมถึงธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๔) น้ำท่วมกรุงเทพฯ และจังหวัดใกล้เคียงอย่างหนัก บางแห่งน้ำท่วมบ้านชั้นเดียวจนเกือบมิดหลังคาบ้าน คุณปู่คนหนึ่งอาศัยอยู่บนหลังคาบ้านมาหลายวันแล้ว ลูกหลานก็กระจัดกระจายกันไปหมด คุณปู่คิดว่าตัวเองอายุมากแล้ว ไกลจะ ๔๐ ปี ไม่อยากอยู่เป็นภาระของลูกหลาน จึงคิดไปกระโดดน้ำตาย แต่ก่อนตายก็ได้กราบพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ที่วัดซึ่งอยู่บนที่เนิน คุณปู่เข้าไปกราบหลวงพ่อบุญในโบสถ์ พร้อมกับอธิษฐานว่า

“หลวงพ่อกับ ลูกข้างอดข้าวมาสามวันแล้ว ลูกหลานหายไปหมด ไร้ญาติขาดมิตร” คุณปู่เรียกร้องความเห็นใจกับพระพุทธรูป

“ผมคิดว่าจะไปกระโดดน้ำตายให้พ้นเวรกรรมเสียที... แต่หลวงพ่อกับ ถ้าหลวงพ่อกับ ให้เงินผมสัก ๑๐๐ บาท ผมก็อาจพออยู่ไปได้อีกสักสามวัน อาจมีทางรอด” คุณปู่อธิษฐาน

กราบพระเสร็จแล้วคุณปู่ก็เดินออกมาหน้าโบสถ์ในขณะที่คุณปู่กำลังอธิษฐานนั้น มีตำรวจใจดีคนหนึ่งนอนพักอยู่หลังพระพุทธรูป ตำรวจคนนี้เป็นคนดีมีคุณธรรม ออกช่วยเหลือราษฎรที่ถูกน้ำท่วมทั้งวัน ครั้นได้ยินว่าคุณปู่จะกระโดดน้ำตายก็เกิดความสงสาร จึงรีบเดินอ้อมออกทางหลังโบสถ์มาหาคุณปู่

เมื่อเข้านี้ เมียให้เงินตำรวจมา ๑๐๐ บาท พอดีกินอาหารเข้าเสีย ๕๐ บาท เหลือเพียง ๕๐ บาท ตำรวจจึงควักเงินทั้งหมดที่มีอยู่ ๕๐ บาท มอบให้แก่คุณปู่ คุณปู่รับเงินจากตำรวจแล้วเดินกลับเข้าไปในโบสถ์อีกครั้ง

คุณปู่เข้าไปนั่งพนมมือไหว้พระพุทธรูป

“หลวงพ่อกับ ผมเชื่อแล้วว่าหลวงพ่อก็คือสิ่งจริง ๆ”

คุณปู่ก็มลงกราบสามครั้ง แล้วฟ่องหลวงพ่อกับว่า

“หลวงพ่อกับ ทีหลังหลวงพ่อกับอย่าฝากเงินมากับตำรวจนะครับ ดุซึ ... ผมขอหลวงพ่อกับ ๑๐๐ บาท เขามไป ๕๐ บาท ให้ผมมาเพียง ๕๐ บาทครับ”

หมายเหตุ : นิทานเรื่องนี้สอนให้รู้ว่า คนที่มี perception ทางลบกับตำรวจ แม้ได้พบตำรวจผู้มีคุณธรรม ก็สรุปเอาเองตามกรอบความคิดเดิม ๆ คนจึงต้องระวังเรื่อง Perception

‘สืขอให้ควายฟัง’ ก็เป็นอีกคำหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับ perception หรือการคิดเอาเองของคน คนเชื่อว่าควายฟังดนตรี (เสียงซอ) ไม่เป็น ซึ่งอาจจะไม่ถูกต้อง อาจจะผิดหรือถูก ยังไม่มีการพิสูจน์ด้วยการวิจัยในประเทศสหรัฐอเมริกาเคยมีผู้วิจัยเรื่องอิทธิพลของเสียงที่มีต่อการเติบโตของแกะ พบว่าเสียงดังในระดับ ๗๕ เดซิเบล และเป็นเสียงอีกทีทำให้แกะโตเร็วกว่าพวกที่ได้ฟังเสียงในระดับเบา ๆ หรือไม่ได้ฟังเสียงเลย ส่วนแกะที่ได้ฟังเสียงเพลงของวงดนตรีแมนโทวานี (เพลงโลห์มิวสิก) แม้จะมีได้เติบโตเร็ว แต่แกะอยู่กันเป็นระเบียบเรียบร้อย ทำให้พื้นที่คอกแกะเท่าเดิมสามารถขังแกะได้มากขึ้น อันแสดงว่าแกะก็มีความรู้สึกด้านดนตรีเหมือนกัน คนจึงไม่ควรตีขลุ่ยสรุปตามความคิดของตนเองอย่างง่าย ๆ โดยไม่มีการพิสูจน์

‘จับได้คาหนังคาเขา’ ก็เป็นตัวอย่างสำนวนภาษาไทยว่า จับผิดได้พร้อมพยานหลักฐานชัดเจนแน่นอน มาจากเหตุการณ์การลักขโมยวัวควายในสมัยโบราณ ซึ่งโจรมักจะนำวัวควายไปฆ่าเพื่อเอาเนื้อ กรณีที่เจ้าของวัวควายตามไปทันโจร ซึ่งกำลังฆ่าและวัวควาย ในขณะที่ซากยังมีทั้งหนังทั้งเขาที่หัวติดอยู่อันเป็นลักษณะรูปพรรณที่ชัดเจน ถ้าเป็นหนังวัวก็จะมีสีบ่งบอกว่าตรงกับวัวที่ขโมยมา ตรงกับการให้ปากคำของเจ้าของ การจับโจรลักขโมยวัวควายในกรณีนี้เรียกว่า จับได้คาหนังคาเขา ดังนั้น ถ้ามีกรณีครูมาพบเด็กนักเรียนชายกำลังนั่งสูบบุหรี่อยู่คว้นโขมง พร้อมด้วยซองบุหรี่และไฟแช็ค ทั้ง ๆ ที่โรงเรียนมีกฎหมายห้ามนักเรียนสูบบุหรี่ กรณีนี้เรียกว่านักเรียนชายถูกจับได้ว่าแอบสูบบุหรี่แบบคาหนังคาเขา

‘วัวแก่ชอบกินหญ้าอ่อน’ เป็นคำพังเพยเปรียบเทียบในกรณีที่ผู้ชายอายุมาก เกี่ยวพาราสิสตัวร้ายรุ่นในเชิงชู้สาว ความจริงวัวแก่หรือวัวอ่อนก็ล้วนชอบกินหญ้าอ่อนทั้งนั้น เพราะหญ้าอ่อนมีรสชาติอร่อย เคี้ยวง่าย และฉ่ำน้ำ วัวแก่ชอบกินหญ้าอ่อนนั้นน่าเห็นใจ เพราะวัวแก่ฟันไม่แข็งแรง สู้ตอนอายุยังหนุ่ม ๕-๖ ปีไม่ได้ จึงสมควรหาหญ้าอ่อน ๆ ให้วัวแก่กิน คนที่ช่างแคะไค้ประเดิษฐ์คิดค้นข้อนินทาถากถาง ช่างไม่เห็นใจวัวแก่เสียเลย

‘ตีวัวกระทบคราด’ ชาวนาใช้คราดพรวนดินให้ดินร่วนและราบเรียบเพื่อให้สะดวกในการดำนา ถ้าต้องการให้ได้งานไว ก็ใช้ไม้ตีวัวให้เดินเร็วขึ้น คราดก็จะเคลื่อนที่ไวขึ้นตามความเร็วที่วัวลาก การที่บุคคลไม่กล้าว่ากล่าวนาย ก. ตรง ๆ แต่ไปว่ากล่าวแก่นาย ข. เพื่อให้กระทบถึงนาย ก. เรียกว่าเป็นการตีวัวกระทบคราด สำหรับนั้นนาน ๆ ไปอาจไม่มีของจริงให้ดู เพราะชาวนาไทยไม่ค่อยได้ใช้วัวทำงานในนา แต่ใช้รถไถแทน อย่างไรก็ตาม ยังมีเกษตรกรอีกจำนวนมากมายในโลกนี้ที่ยังใช้แรงงานสัตว์ เช่น วัวควาย ม้า ลา ล่อ รวมทั้งอูฐ สำหรับการเกษตร เพราะเป็นการประหยัดพลังงานและประหยัดต้นทุนการเกษตร

ค. วัวควายในเพลงไทย ความสัมพันธ์ของวัวควายกับวิถีชีวิตคนนอกจากจะสะท้อนออกมาในภาษาไทยแล้ว ยังแสดงอย่างชัดเจนในด้านดนตรีและประเพณีวัฒนธรรมไทยอีกด้วย ทุกวันนี้คนที่สนใจฟังเพลงไทยร่วมสมัยในยุคหลายสิบปีที่ผ่านมาจะพบว่าเรื่องวัวควายอยู่ในเพลงไทยมากมาย ทั้งเพลงไทยเดิม เพลงไทยสากล ซึ่งมีเพลงลูกกรุง และเพลงลูกทุ่ง โดยเฉพาะเพลงลูกทุ่งจะมีเรื่องวัวควายมากเป็นพิเศษ เพราะคำว่าลูกทุ่งก็บ่งบอกอยู่แล้วว่าเป็นเรื่องคนชนบท เพลงไทยเกี่ยวกับวัวควายที่นิยมกันมาก ยกตัวอย่างเช่น

- เพลง เขมรไล่ควาย (ไทยเดิม)
- เพลง กลิ่นโคลนสาบควาย
- เพลง ชีเก้งอย่าลืมเกวียน
- เพลง ชายควายช่วยแม่
- เพลง พี่ทุยหน้าทื่อ
- เพลง ขวัญใจเจ้าทุย
- เพลง ชีควายชมจันทร์
- เพลง ทุยจำทุย

เป็นต้น ตัวอย่างเหล่านี้เป็นเพียงส่วนน้อยนิดเท่านั้นเอง

ง. วัวควายกับการเกษตรยั่งยืน

‘การเกษตรยั่งยืน’ เป็นหลักการเกี่ยวกับการเกษตรอันเป็นที่ยอมรับในระดับนานาชาติ ตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า sustainable agriculture หมายถึง การจัดการ

ทรัพยากรเพื่อการผลิตทางการเกษตรที่ประสบความสำเร็จ เพื่อสนองความจำเป็นของมนุษย์อันแปรเปลี่ยน โดยสามารถดำรงหรือบำรุงคุณภาพของสิ่งแวดล้อมและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติได้ด้วย โดยสรุปอาจกล่าวได้ว่า **หลักการการเกษตรยั่งยืน** เน้นที่การผลิตทางการเกษตรที่สามารถรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ดิน น้ำ อากาศ (ลม) พลังงาน (ไฟ) รวมทั้งพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ และระบบนิเวศน์

ระบบไร่นาไทยแต่ดั้งเดิม หรือแม้แต่ระบบการเกษตรของเกษตรกรรายย่อย ในชุมชนชนบทส่วนใหญ่ในปัจจุบันเป็นระบบไร่นาแบบผสมผสานมีการทำนา เลี้ยงวัวควาย ปลูกพืชหลายชนิด มีทั้งพืชล้มลุก พืชยืนต้น และต้นไม้ใหญ่ ยกเว้นเกษตรกรบางส่วนที่หันไปปลูกพืชเชิงเดี่ยวแบบตะวันตก ใช้สารเคมี ใช้ปุ๋ยเคมีทำให้เกิดปัญหาต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม คุณภาพชีวิต ดินเสีย น้ำเสีย เกิดปัญหาหมอกภาวะ ฯลฯ

วัวควายในระบบไร่นาไทยอันเป็นระบบการเกษตรแบบผสมผสาน เช่นเดียวกับการเกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ ช่วยให้การผลิตทางการเกษตรเป็นการ**เกษตรยั่งยืน**มานับพันปี เพราะวัวควายให้ปุ๋ยธรรมชาติ คือปุ๋ยคอกอันได้แก่ มูล(ขี้) วัวควาย วัวควายตัวโตให้ปุ๋ยคอกได้ตัวละประมาณ ๔ ตันต่อปี (น้ำหนักสด) วัวควายเดินไปกินหญ้ากินฟางในนา ก็ถ่ายปุ๋ยลงในนาในไร่ไปพร้อมกันไป วัวควายทำงานไถนาลากเกวียนก็ถ่ายปุ๋ยใส่ไปในตัว ปุ๋ยจากมูลวัวควายเป็นปุ๋ยธรรมชาติค่อย ๆ ย่อยสลาย มีสารอินทรีย์บำรุงดิน เป็นอาหารแก่เชื้อจุลินทรีย์ในดิน จุลินทรีย์ทำงานย่อยสลายมูลวัวควายและสารอินทรีย์ในดิน เกิดเป็นสารอาหารพืชไว้เลี้ยงต้นข้าวและพืชพรรณต่าง ๆ ดินจึงเป็น**พระแม่ธรณี**เลี้ยงพืชพรรณ สัตว์ทั้งหลายได้กินหญ้าและวัชพืชที่เติบโตจากผืนดินอันอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติ ก่อนไถนาชาวบ้านก็นำปุ๋ยจากมูลวัวควายไปกองให้กระจายในพื้นที่นา แล้วใช้วัวควายไถกลบปุ๋ยให้คลุกเคล้ากับดิน (ดูภาพที่ ๑๑) เป็นการเลี้ยงดินเพื่อเลี้ยงพืชและสัตว์ ระบบการเลี้ยงสัตว์และพืชแบบผสมผสาน (integrated animal - crop farming systems) จึงเป็นระบบการเกษตรยั่งยืนในไร่นาไทยมานับร้อยนับพันปี ก่อนที่คนไทยจะเปลี่ยนมาใช้เทคโนโลยีการเกษตรแบบตะวันตก ใช้สารเคมีมาก ๆ ปลูกพืชแบบเชิงเดี่ยว ใช้รถไถติดเครื่องยนต์กินน้ำมัน แล้วถ่วงคันพืชออกมาทำลายบรียากาศ ทำให้เป็นพืชแก่คนและสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย เป็นการเกษตรที่ทำลายสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติอย่างเห็นได้ชัด

ภาพที่ ๑๑

วัวควายกินหญ้าและฟางอย่างเดิวยังก็อยู่ได้ ถึงปีก็ออกลูกรุ่นใหม่เพื่อสืบทอด
 ประชากรให้แก่เจ้าของ วัวควายไม่ขึ้นสนิมไม่ต้องใช้น้ำมัน แม้จะทำงานไม่ทันใจแต่ก็
พอเพียง เลี้ยงชีวิตและครอบครัวเจ้าของได้อย่างดี ผลผลิตข้าวจากที่ดินหนึ่งไร่พอเพียง
 เลี้ยงคนผู้ใหญ่ได้หนึ่งคน ครอบครัวที่มีสมาชิกหกคนก็ทำนาหกไร่ก็พอ เก็บข้าวไว้กิน
 ส่วนที่เหลือก็ขายเก็บเงินไว้ใช้ยามจำเป็น ไม่จำเป็นต้องใช้ปุ๋ยเคมีเพื่อเร่งให้เกิดผลผลิต
 สูงสุดแต่ไม่ยั่งยืน การเกษตรแบบดั้งเดิมเน้นการผลิตระดับพอดีตามธรรมชาติ ใช้ภูมิปัญญา
 หรือเทคโนโลยีชาวบ้านแบบมีเหตุผล ปีไหนน้ำท่วม ฝนแล้ง แมลงกินทำลายพืช ก็ยังเหลือ
 วัวควายเป็น**หลักประกัน**เรียกว่า เป็น**ภูมิคุ้มกัน**ได้ขายวัวควายเพื่อซื้อข้าวมาเลี้ยงครอบครัว
 ชีวิตชาวบ้านดำรงอยู่เช่นนี้ตาม**หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง** ของพระบาทสมเด็จพระ
 พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ อย่างแท้จริง วัวควายจึงนับว่าเป็นปัจจัยสนับสนุนระบบไร่นาไทย
 ให้เป็นไปตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงภาคปฏิบัติ ก่อให้เกิดระบบการเกษตรยั่งยืน
 อย่างแท้จริง

ภาพที่ ๑๑ นี้ถ่ายมาจากไร่นาของเกษตรกรชาวเงินในชนบทไกลออกไปจาก
 นครคุนหมิง ประเทศจีนมีพลเมืองถึง ๑,๕๐๐ ล้านคน ประชาชนส่วนใหญ่เป็นเกษตรกร
 รายย่อยยากจน เมื่อไม่นานมานี้ขณะที่ผู้เขียนเป็นกรรมการวิจัยและพัฒนาเกษตรกรรม

รายชื่อยานานาชาติ ได้มีโอกาสไปศึกษาเยี่ยมชมเขียนเกษตรกรจีนถึงระดับไร่นา พบว่าวัวควายยังเป็นองค์ประกอบสำคัญของระบบเกษตรของคนจีนเหมือนกับที่เป็นอยู่ในประเทศไทย ไม่ว่าตัวเลขการเติบโตทางเศรษฐกิจ (เงิน) ของจีนจะพุ่งขึ้นเป็นชั้นนำของโลกเพียงใด แต่เกษตรกรรายย่อยในประเทศจีนก็ยังคงเป็นส่วนใหญ่ที่ดำรงชีพด้วยภูมิปัญญาดั้งเดิมเป็นหลัก ในภาพที่ ๑๑ แสดงถึงการจัดเรียงแถวมูลวัวควายเพื่อไถกลบบำรุงดินเช่นเดียวกับที่เกษตรกรในประเทศไทยปฏิบัติอยู่ในชนบทห่างไกล การเพาะปลูกดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืนก็ด้วยการให้อาหารแก่ดิน ให้ดินมีความอุดมสมบูรณ์เพื่อบำรุงเลี้ยงพืชพรรณและบรรดาสัตว์ทั้งหลายให้บังเกิดผลผลิตเพื่อเลี้ยงดูมนุษย์ ในขณะที่ระบบนิเวศน์ พืช สัตว์ และมนุษย์ดำรงคงอยู่ต่อไปอย่างยาวนาน

จ. วัวควายกับความมั่นคงของครอบครัวชนบท วิถีชีวิตของคนชนบทต้องพึ่งพาการเกษตรเป็นพื้นฐานในการดำรงชีพโดยอาศัยการทำนาเพื่อให้มีข้าวกินเป็นหลัก ยามหน้าแล้งก็ทำงานรับจ้างเพื่อหารายได้เสริมตามมีตามเกิด เกษตรกรเกือบทุกครัวเรือนเลี้ยงสัตว์เป็นส่วนประกอบของระบบการเกษตรในวิถีชีวิตของชาวบ้านหรือคนชนบทนั้น สัตว์เลี้ยงหรือปศุสัตว์คือ “ออมสิน” ของครัวเรือน ปศุสัตว์ที่สำคัญ ได้แก่ ไก่ เป็ด หมู แพะ แกะ วัวควาย แต่ละครัวเรือนเลี้ยงสัตว์หลายชนิดคละกัน กว่าร้อยละ ๙๐ ของครัวเรือน เลี้ยงไก่พื้นเมืองไว้ประจำบ้าน แต่ละบ้านอาจมีไก่ตั้งแต่ ๑๐-๒๐ ตัว บางบ้านเสริมด้วยการเลี้ยงหมูสองสามตัว ครอบครัวชนบทภาคใต้ที่นับถือศาสนาอิสลามอาจเลี้ยงแพะไว้ประจำบ้าน เกษตรกรจำนวนไม่น้อย โดยเฉพาะในภาคเหนือและภาคอีสานเลี้ยงวัวควายกันบ้านละสามตัวห้าตัวหรือมากกว่านั้น เกษตรกรในชนบททั่วไปจะเลี้ยงปศุสัตว์หลายชนิดปนกัน เพื่อเป็นออมสินของครอบครัว

● **ไก่เปิด** เป็นออมสินประเภทเพื่อเรียกหรือกระแสรายวัน ในกรณีที่จำเป็นต้องใช้เงินจำนวนน้อย เพื่อรองรับค่าใช้จ่ายที่จำเป็น เช่น ซื้อหยูกยาในยามเจ็บป่วยปวดหัวตัวร้อน ไก่ที่ชาวบ้านเลี้ยงเป็นไก่พื้นเมือง ส่วนมากเป็นพันธุ์ไก่คู ไก่เหล่านี้หาอาหารกินตามบริเวณรอบบ้าน หรือตามสุ่มทุมพุ่มไม้ ตอนเย็นเจ้าของจะให้อาหาร เช่น เศษอาหารในครัวเรือน ข้าวเปลือก เป็นต้น โดยไก่จะกลับมานอนตามบริเวณรอบ ๆ บ้านตอนกลางคืน ส่วนมากจะนอนบนกิ่งไม้ หรือบริเวณใต้ถุนบ้านที่เจ้าของมักทำคอนไว้สำหรับให้ไก่เกาะนอน

ในกรณีที่เจ้าของต้องการจะเลือกไก่เพื่อขายตอนกลางวันก็จะหว่านข้าวเปลือกพร้อมกับส่งเสียงเรียกไก่ “ก๊าก ก๊าก ก๊าก ...” ไก่ได้ยินก็จะพากันวิ่งมากินข้าวเปลือก เจ้าของจะหว่านข้าวเปลือกกรอบตัวเอง ไก่มาล้อมกินข้าวเปลือกกันเป็นวงรอบเจ้าของ เจ้าของก็จะเลือกจับไก่หนุ่มรุ่น**กระทง**ไปขาย ลักษณะการหว่านข้าวเปลือกเพื่อล่อจับไก่แบบนี้ก็เข้าลักษณะคำว่า “**หว่านล้อม**” นั่นเอง

- **หมู** (สุกร) เป็นออมสินประเภทครึ่งปี หรือ semi – annual account (บัญชีเงินฝากครึ่งปี) ในภาษาอังกฤษ หมูออมสินของชาวบ้านกินเศษอาหารในครัวเรือนกินต้นกล้วย (หยวก) ที่ออกลูกแล้ว กินเศษพืชต่าง ๆ ตามมีตามเกิดจึงโตช้า แต่พออายุได้หกเดือนก็ขายได้ ได้เงินพอเสียค่าเทอม ค่าเครื่องแต่งตัว ค่าหนังสือและอุปกรณ์ให้ลูกตอนโรงเรียนเปิดเทอม

- **วัวควาย** เป็นออมสินระยะยาวเหมือนบัญชีฝากประจำ ชาวบ้านจะขายเมื่อยามจำเป็นอย่างยิ่งยวดเท่านั้น เช่น นาล่มเพราะน้ำท่วม ฝนแล้ง แมลงลง โรคระบาดทำลายพืช เป็นต้น ชาวบ้านจะขายวัวขายควายยามจำเป็นเพื่อเอาเงินมาซื้อข้าวเลี้ยงครอบครัวเรียกว่า เป็นหลักประกันความอยู่รอด (ความมั่นคง) ของครอบครัว วัวควายกินหญ้ากินฟางที่มีอยู่ในหมู่บ้าน ตามหัวไร่ปลายนา กินหญ้าตามป่าละเมาะริมถนนหนทาง วัวควายของชาวบ้านไม่ต้องใช้อาหารเสริม เติบโตตามสภาวะการเลี้ยงดูแบบชาวบ้าน ทนแดดทนฝน ไม่ต้องมีโรงเรือนพิเศษ กลางคืนนอนใต้ถุนบ้าน เพื่อให้ปลอดภัยจากโจรลักขโมยวัวควาย ชีววัชชีควายใต้ถุนบ้านรวบรวมได้มาก ๆ ก็นำไปใช้เป็นปุ๋ยเลี้ยงดินเลี้ยงพืช เป็นการส่งเสริมการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ปลอดภัยจากสารเคมีเป็นพิษ นับว่าเป็นคุณค่าต่อสิ่งแวดล้อม และได้อาหารอินทรีย์ที่ช่วยส่งเสริมคุณภาพชีวิตของคน เวลา น้ำท่วมใหญ่ เช่น กรณีมหาอุทกภัยตอนปลายปี พ.ศ. ๒๕๕๔ น้ำท่วมพืชและสัตว์เลี้ยงของเกษตรกรล้มตายเป็นจำนวนมากหาค่าสาล มีแต่ควายที่ว่ายน้ำหนีตายได้ ส่วนวัวนั้นเจ้าของต้องจูงหนีน้ำไปปล่อยไว้ริมทางหลวงที่น้ำท่วมไม่ถึง ให้หากินตามมีตามเกิด พอถึงเวลาน้ำลดเจ้าของก็ได้วัวควายนี้แหละเป็นส่วนสำคัญที่ช่วยต่อชีวิตให้ครอบครัวสามารถลืมตาอ้าปาก ดันรนต่อสู้เพื่อให้ชีวิตฟื้นฟูอยู่รอดอีกวาระหนึ่ง

โดยสรุป อาจกล่าวได้ว่า วัวควายและปศุสัตว์ต่าง ๆ ของครอบครัวในชนบทมิได้เป็นเพียงสัตว์เลี้ยงเท่านั้น แต่เป็นระบบออมสินสะสมที่ใช้ประโยชน์จากปัจจัย

แวดล้อมรอบตัวในชุมชนและหมู่บ้าน คนชนบทมีฐานะยากจน มีจำนวนมากที่มีหนี้สินมากมาย วัวควายและสัตว์เลี้ยงต่าง ๆ จึงเป็นกองทุนสำรองยามฉุกเฉินของครอบครัวที่ชาวบ้านมั่นใจว่าจะช่วยตัวเองและครอบครัวได้

ฉ. วัวควายกับความมั่นคงด้านอาหาร คนไทยทำนาเลี้ยงตัวเองมาเป็นพันปี เดิมทีคนไทยไม่เคยใช้ปุ๋ยเคมี ขณะที่ผลผลิตข้าวต่อไร่ก็ยืนยงคงอยู่ตลอดมาเรียกได้ว่าเป็นการเกษตรยั่งยืนที่แท้จริงทั้งนี้เพราะได้ใช้ขี้วัวขี้ควายเป็นปุ๋ยในไร่นา ใช้แรงงานวัวควายในการเพาะปลูก การขนส่งในนาและหมู่บ้าน ได้ใช้วัวควายกินหญ้าและวัชพืชทั้งหลาย โดยไม่ต้องใช้ยาเคมีปราบวัชพืช ชาวนาได้ผลผลิตข้าวในระดับเลี้ยงตัวได้ ผลผลิตข้าวจากนาหนึ่งไร่มีปริมาณพอเพียงเลี้ยงคนได้หนึ่งคนในหนึ่งปี ถ้าครอบครัวชาวนามีสมาชิก ๖ คน ทำนา ๖ ไร่ ก็ได้ผลผลิตข้าวพอเลี้ยงครอบครัวทั้งปี ชาวนาที่มีพื้นที่มากกว่านี้ก็สามารถนำข้าวไปขาย หรือแลกเปลี่ยนกับสินค้าอื่น ๆ ที่จำเป็นต้องใช้ นับได้ว่าคนชนบทใช้ระบบการเกษตรที่ผสมผสานกับการเลี้ยงวัวควาย เพื่อก่อให้เกิดความมั่นคงด้านอาหารในระดับครัวเรือนได้เป็นอย่างดี ประเทศไทยมีผลผลิตข้าวมาก เหลือจากการบริโภคของชาวเป็นสินค้าออกมากเป็นอันดับหนึ่งของโลกช่วยสนับสนุนความมั่นคงด้านอาหารในระดับโลกได้ด้วย ประเทศไทยจึงได้รับฉายาว่าเป็น **“ครัวโลก”** ครัวโลกอันเกิดจากน้ำพักน้ำแรงของเกษตรกรรายย่อยทั้งสิ้น แต่น่าเสียดายที่เกษตรกรไทยยังมีฐานะยากจนข้นแค้น ชักหน้าไม่ถึงหลัง จนเกิดคำขวัญเชิงปลอบใจว่า “ทุกข์ของชาวนา คือ ทุกข์ของแผ่นดิน” ถ้าผู้บริหารประเทศมองไม่เห็นความสำคัญของชาวนา และทุกข์ของเกษตรกรรายย่อย การแก้ไขปัญหาสังคมและเศรษฐกิจของประเทศไทยก็จะสำเร็จไม่ได้ เพราะหากเรามองไม่เห็น**ทุกข์**ก็ย่อมมองไม่เห็นสาเหตุแห่งทุกข์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชได้ทรงเล็งเห็นความสำคัญเรื่องนี้ จึงได้ทรงสอนนักพัฒนาทั้งหลายว่า ให้ **“เข้าใจ เข้าถึง แล้วจึงพัฒนา”** คือต้องเข้าใจในความสลับซับซ้อนของปัญหาชาวบ้าน และต้องเข้าไปศึกษาใกล้ชิดกับท้องถิ่นที่อยู่ของชาวบ้าน แล้วจึงค่อยเรียนรู้ในการช่วยเหลือพัฒนาชาวบ้าน นักวิชาการสมัยนี้ส่วนมากไม่รู้จักชาวบ้านเรียก**ชาวบ้าน** ตามภาษาอังกฤษว่า คนระดับรากหญ้า หรือ **คนรากหญ้า** (grassroot people) ราวกับว่า ชาวบ้านกลายเป็นคนพันธุ์ใหม่ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่านักวิชาการนั้นอยู่ในนิมาน หรือหอคอยงาช้างจริง ๆ เป็นนักวิชาการประเภท **“ดินไม่ติดดิน”** คงจะแก้ไขปัญหาของคนยากจนในประเทศชาติไม่ได้

ในประเทศไทย มีพระราชพิธีประจำปีที่มีความสำคัญต่อเกษตรกรเป็นอย่างมาก คือ พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ ในวันพืชมงคล (ปีนี้ตรงกับวันพุธที่ ๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๕ เป็นวันแรม ๔ ค่ำ เดือน ๖) โดยปกติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะเสด็จมาทรงเป็นองค์ประธานในพิธี วันนี้นับเป็นวัน**เกษตรกร**อีกด้วย พระราชพิธีนี้มีขึ้นในตอนต้นฤดูเพาะปลูกเพื่อสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่พสกนิกรที่เป็นเกษตรกรเป็นส่วนใหญ่

ในพระราชพิธีนี้ **พระยาแรกนา** (มักจะเป็นผู้ดำรงตำแหน่งปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์) จะทำพิธีไถนาหรือแรกนา โดยใช้วัวควายคู่ลากไถ ในปีนี้ใช้โคพันธุ์ขาวลำพูนในการไถนา ในสมัยโบราณ พระเจ้าแผ่นดินทรงเป็นพระยาแรกนาและใช้ควายคู่ในการไถนา จากพระราชพิธีดังกล่าวนี้จึงเห็นได้ว่า มรดกทางวัฒนธรรมประเพณีสะท้อนถึงบทบาทอันสำคัญของวัวควายในการผลิตทางการเกษตร วัวควายจึงมีความสำคัญต่อความมั่นคงด้านอาหารของชาติมาแต่โบราณ และกองทัพอันเป็นพลังความเข้มแข็งมั่นคงของชาตินั้นต้อง “เดินด้วยท้อง” เมื่อใดก็ตามที่ประเทศชาติขาดแคลนอาหารมีสภาพ “ข้าวยากหมากแพง” บ้านเมืองอาจเกิดจลาจลวุ่นวายถึงขั้นกบฏยุค ประเทศไทยโชคดีที่เรามีพระมหากษัตริย์ผู้ซึ่งทรงมีพระวิสัยทัศน์อันชาญฉลาด ทำให้ประเทศไทยกลายเป็น “อู่ข้าวอู่น้ำ” ไม่เพียงแต่สำหรับคนไทยเท่านั้น หากรวมถึงนานาชาติอีกด้วย ประเทศไทยจึงได้ฉายาว่าครัวโลกดังกล่าวแล้ว

ข. จากควายเนื้อสู่ควายเหล็ก ประเทศไทยเคยมีควายกว่า ๗ ล้านตัว ซึ่งเกษตรกรเลี้ยงไว้ใช้งาน โดยเฉพาะในการทำไร่นา ในระยะเวลาประมาณ ๕๐ ปีที่ผ่านมา จำนวนควายลดลงมากจนเหลือเพียงไม่ถึงหนึ่งล้านตัว เพราะเกษตรกรได้รับการส่งเสริมให้ใช้ “ควายเหล็ก” หรือรถไถแบบสองล้อเดินตามรถไถทำงานได้เร็ว แรงงานได้ แต่ราคาแพง กินน้ำมัน ทำให้ต้นทุนการเพาะปลูกสูงขึ้น ส่วนควายนั้นเป็นส่วนประกอบของระบบโร่นาไทยอยู่แต่ดั้งเดิม เป็นภูมิปัญญาไทย กินแต่หญ้ากับฟาง ถึงปีก็ออกลูกรุ่นใหม่ให้เจ้าของ ถ่ายมูลให้ใช้เป็นปุ๋ยสำหรับโร่นา แต่ควายทำงานช้ากว่ารถไถ เจ้าของต้องดูแลเลี้ยงดู หาน้ำให้กิน ควายมีประโยชน์สำหรับคนชนบทมากมายดังได้กล่าวแล้ว แต่คนอยากทันสมัย จึงเปลี่ยนใจใช้ควายเหล็ก ความจริงควายเหล็กเหมาะกับพื้นที่เกษตรที่มีน้ำชลประทาน ทำนาปีละสองครั้ง ทั้งนาปีและนาปรัง (มีประมาณร้อยละ ๒๐ ของพื้นที่ทำนาทั้งหมด) แต่เกษตรกรในพื้นที่ทำน่าน้ำฝนก็พลอยใช้ควายเหล็ก “ตามแฟชั่น” ไปกับเขาด้วย โดยให้

เหตุผลว่าไม่มีแรงงานเลี้ยงดูควาย เพราะคนหนุ่มสาวพากันไปทำงานโรงงาน หรือ งานรับจ้างในเมือง นอกจากนั้นทุ่งเลี้ยงสัตว์สาธารณะก็มีน้อยลง เพราะถูกชาวบ้าน บุกรุกทำการเพาะปลูก

ภาพที่ ๑๒ ถ่ายเมื่อควายเหล็กเริ่มเข้ามาทำงานไถนาพร้อมกับควายเนื้อ ส่วน ภาพที่ ๑๓ คือควายเหล็กขนาดใหญ่ที่เกษตรกรใช้ไถนา ความกระเทือนของเครื่องยนต์ ผ่านคานบังคับที่คนใช้มือจับ ทำให้เกิดผลกระทบต่อสุขภาพคน จึงเป็นผลให้ผู้ชรายุ ล้นตายไว และภรรยาก็ต้องเป็นหม้าย ชาวบ้านจึงมักเรียกควายเหล็กว่า “รถไถแม่หม้าย”

ภาพที่ ๑๒

ภาพที่ ๑๓

ศาสตร์เกี่ยวกับวัวควาย

ก. **ทำไมควายไถนาดีกว่าวัว** พื้นที่ทำนาส่วนใหญ่ดินมีลักษณะเป็นดินเหนียว ชาวนาไถนาเมื่อพื้นที่นามีน้ำขัง พื้นดินจึงเป็นโคลนดินเหนียว วัวมีกีบเท้าเล็กและแหลม เวลาเดินเท้าจิกลึกลงในดินดึงเท้าขึ้นยาก ทำให้เดินได้ช้าเวลาลากไถ แต่ควายมีกีบเท้า กว้างใหญ่ จึงสามารถต้านดินโคลนไม่ฝังลึกเวลาเดินไถนา ทำให้ควายไถนาได้เร็วกว่าวัว หนึ่ง ควายตัวใหญ่กว่าวัว (พื้นเมือง) จึงลากไถได้เร็วกว่าโดยเฉพาะเมื่อใช้ควายเดี่ยวลากไถ ดังเช่นในภาคอีสานส่วนการใช้วัวลากเกวียน (วัวคู่) บนถนนหนทางวัวจะเดินเร็วกว่าควาย เพราะเป็นที่ราบและแห้ง

ข. **ควายมีฟันบนหน้ากัซซี่** เรื่องนี้อาจเป็นคล้ายคำถามอะไรเอ่ยของเด็ก แต่

สำหรับผู้อ่านเรื่องนี้โดยทั่วไปคงจะไม่ทราบว่าควายนั้นไม่มีฟันบนหน้า สมัยก่อนคนแก่มักจะเล่าให้ฟังเป็นนิทานแก่เด็กว่า

“แต่ก่อนควายยังมีฟันหน้า ฟันบน ๘ ซี่ ฟันล่าง ๘ ซี่ อยู่มาวันหนึ่ง ควายกำลังกินหญ้าอยู่ในทุ่ง พอแหงนหน้าขึ้นไปบนฟ้าเห็นเต่ากำลังคาบหางพญาอินทรีเพื่อขึ้นไปเฝ้าพระอินทร์ เต่ากำลังห้อยต้องแดงอยู่ที่หางนกอินทรี ควายรู้สึกเป็นเรื่องตลกจึงตะโกนเยาะเย้ยเจ้าเต่าว่าไม่มีปีกและยังอยากขึ้นฟ้า เจ้าเต่าโมโหล้มตัวตะโกนตำไม้อายใจควาย พออ้าปากเจ้าเต่าจึงตกลงมาโดนฟันหน้าของควายหักหมด ตั้งแต่นั้นมาควาย (และวัว) จึงไม่มีฟันหน้าและกระดองเต่าก็เกิดรอยร้าวไปทั่ว”

ควายมีฟันบน ๑๒ ซี่ คือ ฟันกรามข้างละ ๖ ซี่ แต่ไม่มีฟันหน้า ส่วนฟันล่างมี ๒๐ ซี่ ประกอบด้วย ฟันหน้า ๘ ซี่ และฟันกราม ๑๒ ซี่ เวลาพักผ่อนควายจะขย้ออาหารออกมาเคี้ยวโดยใช้วิธีเคี้ยวบด ฟันหน้าล่างก็จะบดกับเพดานปากด้านบนที่ปราศจากฟันหน้า หญ้าและฟางที่กินเข้าไปเป็นท่อน ๆ ก็จะถูกบดให้ละเอียดอีกครั้ง เพื่อให้พร้อมต่อการหมักย่อยในกระเพาะต่อไป

ค. ทำไมควายชอบน้ำ แต่วัวไม่ชอบน้ำ ฝรั่งเรียกควายว่า water buffalo ด้วยเหตุที่ควายชอบนอนแช่น้ำ ควายไทยชอบนอนแช่ปลัก (swamp) อันได้แก่ หลุมโคลนและ ๆ (ดูภาพที่ ๑๕) ควายไทยจึงได้ชื่อว่าควายปลัก หรือ swamp buffalo ส่วนควายอินเดีย หรือควายแขกชอบแช่น้ำลึก น้ำใสในแม่น้ำ เป็นต้น ควายแขกจึงจัดเป็นพวกควายแม่น้ำ หรือ river buffalo หรือ riverine buffalo ซึ่งคนอินเดียและปากีสถานเลี้ยงไว้รีดนมและใช้งาน

ควายมีต่อมเหงื่อตามผิวหนังน้อยกว่าวัวมาก จึงเป็นสัตว์ที่ร้อน เวลาควายรู้สึกร้อนมากจะอารมณ์ไม่ดี ทำให้มีอาการหงุดหงิดหรือดูร้าย วิธีแก้ไขคือ ควายจะลงนอนแช่ปลักให้โคลนพอกผิวหนัง ควายไทยชอบนอนปลักเพราะโคลนที่พอกผิวหนังจะช่วยป้องกันความร้อนจากแสงแดด เป็นเครื่องปรับอากาศของควายได้นาน ๆ เคยมีผู้ทดลองสร้างสระว่ายน้ำให้ควาย แต่ควายไทยก็ยังสร้างปลักไว้นอนแช่ก็ร้อนอยู่ดี เพราะโคลนป้องกันความร้อนได้ดีกว่าควายที่นอนแช่ในสระว่ายน้ำ พอขึ้นจากสระตัวแห้งก็รู้สึกร้อนโดยเร็ว คนแก่มักจะเล่าให้ฟังว่า

“เมื่อพระอินทร์สร้างโลก สร้างชาวไร่ชาวนา แล้วสร้างวัวควายไว้ให้คนได้ใช้ ทำมาหากินในการทำไร่ไถนา พระอินทร์ปั้นควายด้วยขี้ผึ้งและปั้นวัวด้วยดินเหนียว ขี้ผึ้งโดนความร้อนก็จะอ่อนปวกเปียก ควายจึงไม่ชอบความร้อนคือไม่ทนร้อน แต่หากได้แช่น้ำก็จะมี ความแข็งแรง ตรงกันข้ามกับวัวที่ไม่ชอบแช่น้ำ (หรือทนร้อนมากกว่าควาย) เพราะดินเหนียวถูกน้ำก็จะอ่อนปวกเปียก แต่หากได้ตากแดดก็จะมี ความแข็งแรง วัวควายจึงมีอุปนิสัยและพฤติกรรมแตกต่างกัน”

ภาพที่ ๑๔ เป็นภาพฝูงวัวควายเดินกลับบ้านยามเย็น พอเดินผ่านสระน้ำ ควายก็จะเดินลงแช่น้ำทันที ตรงกันข้ามกับวัวที่ไม่สนใจจะลงน้ำเลย สระน้ำสาธารณะ เช่นนี้จึงต้องมีรั้วลวดหนามกั้นควายไม่ให้เข้าไปแช่น้ำในส่วนที่เป็นน้ำใช้ของคน ส่วนภาพที่ ๑๕ นั้น ในสมัยนี้อาจจะเรียกว่า **กาสกรสปา** คือปลักควายที่ควายลงไปนอนแช่เย็นสบายมีความสุข เพราะโคลนช่วยรักษาความเย็นให้ควายได้นานกว่าน้ำใส ๆ ควายไทย และควายในประเทศอาเซียน รวมทั้งควายจีนเป็นควายปลัก (swamp buffalo) เกือบทั้งสิ้น

ภาพที่ ๑๔

ภาพที่ ๑๕

ด้วยเหตุที่ควายชอบนอนแช่โคลน หรือแช่น้ำ ดังนั้น ปัญหาเรื่องเห็บกัดควาย เห็บดูดเลือดควายจึงไม่มี แต่ปัญหาเรื่องเห็บกัดวัว โดยเฉพาะในวัวต่างประเทศที่นำเข้ามาเลี้ยงในประเทศไทยนั้นมีมาก เห็บกัดวัวนั้นไม่เพียงแต่ดูดกินเลือดวัว แต่ยังนำ**โรคไช้เห็บ** เข้าสู่วัวอีกด้วย ทำให้วัวเป็นไช้และโลหิตจางถึงแก่ความตายได้ในที่สุด อันเป็นปัญหาอุปสรรคสำคัญอย่างหนึ่งในการเลี้ยงวัวพันธุ์ต่างประเทศในประเทศไทย ซึ่งอยู่ในเขตร้อนชื้น

ง. พันธุ์ควาย จำนวนควายในโลกมีประมาณ ๑๔๐-๑๖๐ ล้านตัว ส่วนใหญ่อยู่ในประเทศแถบทวีปเอเชีย ประเทศอินเดียมีควายมากที่สุดในโลก คือราว ๙๐ ล้านตัว รองลงมาคือ ประเทศปากีสถานมีควายประมาณ ๒๐ ล้านตัว อันดับสามได้แก่ ประเทศจีนมีควายประมาณ ๑๕ ล้านตัว จำนวนควายมีเพิ่มขึ้นลดลงในแต่ละปีไม่แน่นอน

พันธุ์ควายในเอเชียแบ่งได้เป็นสองประเภทใหญ่ ๆ คือ ๑) **ควายแม่น้ำ** หรือควายอินเดีย (riverine หรือ river หรือ Indian buffalo) ชาวบ้านเรียกว่าควายแขก พันธุ์ที่รู้จักกันดีคือควายมูราห์ (murrath) เป็นควายพันธุ์นม (ภาพที่ ๑๖) ควายแม่น้ำนี้มีพันธุ์ต่าง ๆ มากมายหลายพันธุ์ ๒) **ควายปลัก** (swamp buffalo) ส่วนมากอยู่ในประเทศจีน และกลุ่มประเทศอาเซียน ควายปลักมีจำนวนไม่ถึงร้อยละ ๒๐ ของจำนวนควายทั้งหมดในโลก

ภาพที่ ๑๖

ควายแม่มีโครโมโซม (chromosome) จำนวน ๒๕ คู่ หรือ ๕๐ โครโมโซม (2n) ส่วนควายปลักมีโครโมโซม จำนวน ๒๔ คู่ หรือ ๔๘ โครโมโซม (2n) ควายมูราห์ (ควายแม่น้ำ) ผสมข้ามพันธุ์กับควายไทย (ควายปลัก) ได้ ควายพันธุ์ผสม (F1) รุ่นลูก จะมีโครโมโซม ๔๙ โครโมโซม ถ้าผสมพันธุ์ควายรุ่น F1 จะได้รุ่นหลาน (F2) ๓ พวก คือ พวก ๔๘ โครโมโซม พวก ๔๙ โครโมโซม และพวก ๕๐ โครโมโซม ในอัตราส่วน ๑ : ๒ : ๑

นอกจากพันธุ์ควายในเอเชียแล้ว ยังมีควายอิตาลีเป็นควายพันธุ์เมดิเตอร์เรเนียน ควายอียิปต์ รวมทั้งควายในประเทศยุโรปตะวันออกและประเทศตะวันออกกลาง เป็นควายพันธุ์กึ่งนมกึ่งเนื้อ ประเทศบราซิลก็มีควายจำนวนมากเป็นพันธุ์ควายแขกและควายปลัก ประเทศสหรัฐอเมริกาที่เคยนำควายปลักไปเลี้ยงแถบรัฐฟลอริดาตามพื้นที่ป่าพรุมีจะเช่ชุกชุม

จ. ควายเผือกและควายดำ ควายไทยมีสองสีคือ สีดำ (เทา) กับสีขาว ควายสีขาวชาวบ้านเรียกว่า ควายเผือก (ภาพที่ ๑๗) ที่ถูกต้องคือสีขาว ฝรั่งเศสเรียกว่า white buffalo คำว่า เผือก ตรงกับคำว่า albino ในภาษาอังกฤษ สัตว์หรือคนที่เป็นเผือกจะมีตาดำเป็นสีชมพู ควายเผือกมีตาดำสีดำ แต่ชาวบ้านมักเรียกสัตว์สีขาวว่าเป็นสีเผือก ควายปลักที่มีสีเป็นลายขาวดำ มีอยู่บ้างในประเทศอินโดนีเซียเป็นควายหายาก มักมีราคาแพงและชาวบ้านมักนำไปร่วมขบวนพิธีกรรมบางอย่าง เช่น พิธีแห่ขบวนศพ เป็นต้น

ภาพที่ ๑๗

ควายเผือกในประเทศไทยเคยมีมากในจังหวัดเชียงราย เพราะสมัยก่อนชาวบ้านนิยมเลี้ยง ทางภาคอีสานไม่ค่อยนิยมเลี้ยงควายเผือก ชาวบ้านบางแห่งเชื่อว่าควายเผือกไม่ทนร้อน บ้างก็ว่าเป็นควายเจ้า บ้างก็เชื่อว่าผู้หญิงมีครรภ์หากกินเนื้อควายเผือกก็จะแท้งลูก เป็นต้น ความเชื่อเหล่านี้ไม่มีหลักฐานทางวิชาการ เป็นเรื่องที่เชื่อต่อ ๆ กันมา แต่มีผลให้ควายเผือกมีจำนวนลดลงมากในระยะสามสิบปีที่ผ่านมา

ควายดำ (เทา) มักมีแถบขาวรูปตัววี (V) ตรงหน้าอก เรียกว่า chevron ควายดำที่มี chevron และมีข้อเท้าขาว ๔ ข้าง ถือเป็นลักษณะมงคล มีราคาแพงขึ้น นอกจากนี้ ลักษณะขี้วัญ (hair whorl) ควายตามส่วนต่าง ๆ ของร่างกายที่ชาวบ้านถือว่าเป็นมงคลแก่เจ้าของก็ทำให้ราคาควายแพงขึ้นด้วย เขาควายที่มีลักษณะสวยงามตรงตามอุดมลักษณะของชาวบ้านก็ทำให้ราคาควายแพงขึ้นเช่นเดียวกัน

ลักษณะสีขาวในควายตามหลักฐานทางวิชาการเท่าที่มีกล่าวไว้ เป็นลักษณะที่ควบคุมโดยหน่วยพันธุกรรม หรือยีนเด่น อย่างไรก็ตาม การศึกษาเรื่องนี้มีน้อยมาก และยังสรุปแน่นอนไม่ได้

จ. นมเนื้อและหนังควาย ควายแยกให้นมได้ประมาณวันละ ๕-๗ ลิตร ส่วนควายปลักให้นมน้อยราว ๑-๓ ลิตร นมควายมีไขมันสูงราว ๗ เปอร์เซ็นต์ ส่วนนมวัวมีไขมันเพียง ๓.๕ เปอร์เซ็นต์ นมควายใช้ทำเนยแข็ง (cheese) ที่มีชื่อเสียงของอิตาลีคือ มอซซาเรลลา (mozzarella) เนื้อควายมีไขมันคอเลสเตอรอลต่ำกว่าเนื้อวัว และเนื้อไก่อราวครึ่งหนึ่ง ในประเทศสหรัฐอเมริกามีการทดลองส่งเสริมใช้เนื้อควายปรุงอาหารให้คนในสถานพำนักคนชรา

หนังควายก็เป็นผลิตภัณฑ์ที่มีคุณค่าอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งคนมักจะมองข้าม หนังควายมีความนุ่มและความยืดหยุ่นสูง จึงนิยมใช้หุ้มเบาะรถที่มีราคาแพง สายการบินบางแห่งหุ้มเบาะที่นั่งชั้นหนึ่งด้วยหนังควาย หนังควายเหมาะสำหรับใช้ทำของเล่นสุนัข (dog toy) เพราะทนทานและยืดหยุ่นต่อการขบเคี้ยวเล่นของสุนัข

ข. ในหน้าแล้ง ทำไม้วัวพอม แต่ควายไม่พอม คนที่มีโอกาสออกไปเยี่ยมเยียนทุ่งนาชนบทในหน้าแล้ง (ราวเดือนกุมภาพันธ์ถึงเมษายน) ชาวนาไม่ได้ทำนาปล่อยวัวควายออกไปหากินในทุ่ง จะสังเกตเห็นว่าวัวมีสภาพร่างกายค่อนข้างพอม มองเห็น

ซีโครง แต่ควายยังมีสภาพร่างกายอ่อนท้วนมสมบูรณ์พอสมควร จึงมักเกิดคำถามว่า ทำไมควายจึงไม่พอม ควายมีอะไรดี เป็นคำถามที่น่าสนใจ ข้อมูลทางวิชาการเท่าที่มีชี้ว่า

- ควายกินง่าย ไม่เลือก กินหญ้าถึงโคน ใบสาบเสือกก็กิน ในขณะที่วัวค่อนข้างเลือกหญ้า ชอบกินหญ้าอ่อน
- การย่อยอาหารของควายมีประสิทธิภาพมากกว่าวัว คือ สามารถใช้วัสดุอาหารที่มีคุณภาพต่ำ เช่น ตอซัง หญ้าคุณภาพต่ำได้

นักวิชาการพบว่าในกระเพาะหมัก (rumen) ของควายมีเชื้อราที่ช่วยย่อยอาหารจำนวนมาก และมีความหลากหลายชนิดกว่าที่พบในวัว หากนักวิชาการสามารถตรวจสอบให้พบชนิดของราที่สามารถย่อยเซลลูโลส หรืออาหารเยื่อใยคุณภาพต่ำได้ ก็อาจผลิตเชื้อรานั้นเพื่อประโยชน์ในการเลี้ยงสัตว์ได้ หรือหากสามารถหาวิธีควบคุมการย่อยเซลลูโลสคุณภาพต่ำให้พบในราดังกล่าว ก็จะมีประโยชน์ในการเพิ่มประสิทธิภาพการย่อยอาหารในวัวควายอย่างยิ่ง

ข. การสืบพันธุ์ของควาย ครั้งหนึ่งนานมาแล้ว (ราว ๕๐ ปีมาแล้ว) ผู้เขียนได้พานักวิชาการชาวอเมริกันไปดูควายตามหมู่บ้านในจังหวัดสุรินทร์ ชาวบ้านเลี้ยงควายไว้ใช้ไถนาเกือบทุกบ้าน นักวิชาการชาวอเมริกันถามว่า “ควายตั้งท้องกี่เดือน” นักวิชาการไทยสี่ห้าคนรวมทั้งผู้เขียนตอบไม่ได้ เพราะไม่เคยสนใจศึกษาเรื่องควายไทยเลย คำถามนี้ทำให้ผู้เขียนหันมาศึกษาควายไทย ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๔ เป็นต้นมา เพราะขณะนั้นประเทศไทยมีควายกว่า 7 ล้านตัว แต่เราไม่มีความรู้เรื่องควายของชาวบ้านเลย นักสัตวศาสตร์ไทยสนใจแต่เรื่องวัวฝรั่ง ซึ่งเลี้ยงไม่ได้ในประเทศไทย

ควายตั้งท้องนานกว่าวัว คือควายตั้งท้องประมาณ ๓๑๐ วันจึงจะคลอด ในขณะที่วัวตั้งท้องนานราว ๒๘๐ วัน ควายในหมู่บ้านจะตกูกจำนวนมากระหว่างเดือนพฤศจิกายนถึงมกราคม นักวิชาการบางคนตั้งข้อสังเกตว่า ควายเป็น **seasonal breeder** คือผสมพันธุ์กันในบางฤดู จึงตกูกในหน้าหนาว แต่ตามความเป็นจริงควายผสมพันธุ์กันตลอดทั้งปี แต่ช่วงที่มีโอกาสผสมพันธุ์กันมาก คือ ช่วงเวลาหลังเก็บเกี่ยวข้าวในนาแล้ว คือ ปลายเดือนพฤศจิกายนจนถึงต้นเดือนกุมภาพันธ์ ประกอบกับช่วงเวลานั้นควายมีอาหารในนาอุดมสมบูรณ์ ควายจึงมีร่างกายสมบูรณ์แข็งแรง โดยสรุปคือ การผสมพันธุ์ของควายถูกควบคุมโดยฤดูเพาะปลูก เพราะเจ้าของควายผูกควายอยู่กับบ้าน ควายตัวผู้ตัวเมียไม่มีโอกาสได้พบกันในทุกๆ จึงไม่มีการผสมพันธุ์

ต่อมานักวิชาการบางคนตั้งข้อสันนิษฐานว่า ควายผสมพันธุ์ตอนกลางคืน คือ เป็น nocturnal breeder ต่อมาได้มีการทดสอบวิจัยพบว่า ควายผสมพันธุ์ทั้งกลางวัน และกลางคืน ขึ้นอยู่กับว่าควายตัวเมียเป็นสัตว์ตอนไหน (การเป็นสัตว์ เป็นจังหวะพร้อม รับการผสมพันธุ์ของตัวเมีย)

ควายจัดเป็น shy breeder หมายถึง ควายตัวผู้มีการขี้อาย หรือเขื่องช้า เวลาจะขึ้นทับ (ผสมพันธุ์) ตัวเมีย ตรงกันข้ามกับพ่อวัวพื้นเมือง ซึ่งจะมีความว่องไว ในการขึ้นผสมพันธุ์ตัวเมีย

เกร็ดความรู้เรื่องควายไทย

๑. **สืขอให้ควายฟัง** คนเชื่อว่าควายฟังซอไม่เป็น การสืขอให้ควายฟังจึงไม่เกิด ประโยชน์อันใด แล้วเปรียบเทียบกับการสอนคนโง่ว่า เหมือนสืขอให้ควายฟัง หรือเป่าปี่ ให้ควายฟัง โดยความเป็นจริงยังไม่มีการศึกษาพิสูจน์ว่า ควายฟังซอไม่เป็น

ในต่างประเทศเคยมีการวิจัยเรื่องอิทธิพลของเสียงต่อการเติบโตของสัตว์ เช่น แกะ เป็นต้น โดยเปิดเสียงที่ระดับ ๕๐ กับ ๗๕ เดซิเบล มีเสียงสองชนิด คือ เสียง อีกรีกกับเสียงดนตรี ผลการวิจัยปรากฏว่า เสียงอีกรีกที่ ๗๕ เดซิเบล ทำให้แกะโตเร็วกว่าเสียงระดับ ๕๐ เดซิเบล เพราะแกะกินอาหารมากขึ้น ส่วนเสียงดนตรี (โลห์มิวสิก) ที่ ๗๕ เดซิเบล ไม่ได้ทำให้แกะโตเร็วขึ้น แต่แกะอยู่กันอย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย ทำให้สามารถขังแกะในคอกได้มากขึ้น ดังนั้น เสียงจึงมีอิทธิพลต่อสัตว์ (รวมทั้งพืช) เหมือนกัน การที่คนเข้าใจเอาเองจึงอาจจะไม่ถูกต้อง

๒. **ควายกับสีแดง** ผู้คนมักจะเชื่อว่าควายไม่ชอบสีแดง ใครแต่งตัวมีสีแดง เข้าใกล้ควาย อาจถูกควายไล่ขวิด เรื่องนี้เป็นความเชื่อจากประสบการณ์ของคนบางคน จริง ๆ แล้วควายอาจแสดงความระแวงกับคนแปลกหน้าที่เข้าไปใกล้ควาย ไม่ใช่เฉพาะ คนที่แต่งตัวสีแดงเท่านั้น นักวิชาการบอกว่าวัวควายอาจจะตาบอดสีด้วยซ้ำไป แต่เรื่องนี้ ยังต้องศึกษาต่อไปอีกมาก ทางที่ดีไม่ว่าท่านจะแต่งตัวด้วยเสื้อผ้าสีอะไร หากเข้าใกล้ ควายที่แสดงอาการไม่เป็นมิตร โดยเฉพาะเวลาแดดร้อน เราก็ควรระมัดระวังภัย จากควายทุก ๆ ตัว

๓. **วัวควายจำเบอร์บ้านตัวเองได้** ผู้ที่คุ้นเคยกับหมู่บ้านชนบท จะจำภาพเวลาเย็นที่วัวควายของชาวบ้านซึ่งออกไปหากินในทุ่งไกล ๆ รวมกันเป็นฝูง เดินกลับบ้านได้ วัวควายจำนวนมาก ซึ่งรวมกันจากบ้านละสามตัวห้าตัวเจ็ดตัวบ้าง มากน้อยตามแต่ฐานะของแต่ละครัวเรือน แต่ก็ไม่แตกต่างกันมากนัก เมื่อวัวควายเดินกลับมาถึงหมู่บ้านก็จะพากันแยกย้ายเข้าบ้านตนเองอย่างถูกต้องครบถ้วนไม่เคยผิดพลาด แต่ละบ้านมักเลี้ยงทั้งวัวและควายรวมกัน จากวัวควายเป็นฝูงจำนวนเป็นร้อย หรือเป็นพันในบางหมู่บ้าน แต่วัวควายของแต่ละบ้านจะแยกจากฝูงใหญ่เข้าบ้านตัวเองได้อย่างแม่นยำถูกต้องไม่เคยหลง นักวิชาการทั้งไทยและเทศต่างพากันสงสัยว่า วัวควายเหล่านั้นจำบ้านตนเองได้อย่างไร ผู้เขียนเคยตอบแกมตลกกว่า “วัวควายคงจะจำเบอร์บ้านได้นะครับ”

เรื่องนี้ยังไม่เคยมีผู้ใดวิจัยไว้ แต่ก็พอจะสันนิษฐานได้ว่า วิธีหนึ่งที่วัวควายจำบ้านตนเองก็คือ จากกลิ่นมูลและเยี่ยววัวควายในคอกของตน ซึ่งส่วนมากอยู่ใต้ถุนบ้าน ส่วนเรื่องภาพและเสียงก็อาจมีส่วนบ้าง แต่ยังไม่เคยมีข้อมูลทางวิชาการใด ๆ พิสูจน์ไว้

๔. **ควายไม่จมน้ำท่วม** โดยธรรมชาติควายว่ายน้ำเก่ง ควายไม่จมน้ำตาย แต่วัวจมน้ำตายได้ ยามเกิดมหาอุทกภัยตอนปลายปี พ.ศ. ๒๕๕๕ สัตว์เลี้ยงในชนบทจมน้ำตายกันมาก เช่น ไก่ หมู วัว เป็นต้น แต่ควายไม่จมน้ำตาย ยกเว้นควายบางตัวที่เจ้าของผูกเชือกล่ามไว้กับเสาบ้านแล้วลืมนปล่อย

ผู้ที่เคยไปชมควายทะเลน้อย (ทะเลสาบสงขลาต่อกับพัทลุง) คงจะเคยเห็นควายดำน้ำลงไปกินหญ้าและสาหร่ายใต้น้ำ อันเป็นวิถีชีวิตของควายชาวบ้านที่นั่น ประเทศบราซิลก็นำควายไปเลี้ยงแถบลุ่มน้ำอเมซอนปรากฏว่าควายก็ว่ายน้ำไปหาหญ้าและสาหร่ายใต้น้ำกินเช่นเดียวกัน สมกับชื่อ ควาย ว่า ควายน้ำ หรือ Water Buffalo

ทางรอดของควาย

ชื่อเรื่องของปาฐกถาสรินทรครั้งที่ ๒๗ นี้คือ “พฤษภ กาสร” หรือ “วัว ควาย” แต่ในตอนท้ายของปาฐกถาครั้งนี้ เน้นเรื่องควายมากกว่า ก็เพราะสถานการณ์การเลี้ยงควายในประเทศไทยค่อนข้างวิกฤติ คือ จำนวนควายลดลงจากกว่า ๗ ล้านตัว เหลือไม่ถึง ๑ ล้านตัว เพราะเกษตรกรไม่ค่อยเลี้ยงควาย ไม่ใช่ควายไถนา ขายควายส่งโรงฆ่าสัตว์หรือฟูดสิ้น ๆ ว่า คนไทยกินควายหมด

อันที่จริงทางรอดของควายคือทางรอดของชาวนา ทุกวันนี้เกษตรกรใช้ควายเหล็กกินน้ำมัน น้ำมันก็แพง ควายเหล็กก็แพง นับวันแต่จะขึ้นสนิมและผูกต้องสั่งซื้อเครื่องยนต์จากเมืองนอกมาใช้ บริษัทขายควายเหล็กทยอยขึ้น ๆ ชาวนาจนลง ๆ ชาวนาอ่อนแอ ไม่ใช่ควายไถนา อ้างว่าลำบาก เลือกว่าวิธีง่าย ๆ อยากรวยเร็ว ๆ แบบสบาย ๆ ในยุควัตถุนิยม บริโภคนิยม รัฐบาลมีหัวธุรกิจคิดแต่จะขายสินค้า ชาวนาจึงต้องเป็นหนี้เป็นสิน เพราะต้นทุนการผลิตสูงและสูญเสียที่ดินให้นายทุนในที่สุด ควายก็ตาย ชาวนาก็ตาย เพราะคนคิดไม่เป็น เอาแต่หลงกระแสบริโภคนิยม แนวทางเพื่อความอยู่รอดได้แก่

๑. ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง คือทางรอด การเกษตรในประเทศไทยเป็นการเกษตรน้ำฝน คืออาศัยน้ำฝนในการเพาะปลูก ฝรั่งเศสเรียกว่า rainfed agriculture เป็นการเกษตรพระพิรุณเลี้ยง ต้องแห่แหนงแมวขอฝน ต้องจุดบั้งไฟถวายเทวดาโดยหวังว่าเทวดาพอใจแล้วบันดาลให้ฝนตก เป็นต้น การเกษตรน้ำฝนไม่จำเป็นต้องใช้ควายเหล็ก แต่ใช้ควายเนื้อไถนาเหมาะสมกว่า เพราะต้นทุนต่ำ การใช้ควายไถนาสอดคล้องกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงคือ ยึดหลักทางสายกลางและความพอดี เริ่มต้นด้วยการยึดหลัก**การเกษตรยั่งยืน** ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศ ให้ได้ผลผลิตในระดับที่เหมาะสม (optimum yield) อาหารปลอดภัย คนมีคุณภาพชีวิตที่ดี

การใช้ควายไถนาสอดคล้องกับหลัก ๓ ประการของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงคือ

๑) ความพอประมาณ : การใช้ควายไถนาเป็นวิธีประหยัด ต้นทุนต่ำ พึ่งตนเองได้ ใช้ประโยชน์วัสดุที่มีรอบตัวในไร่นา ควายผลิตลูกได้ไม่ต้องซื้อหา ไม่ต้องซื้อน้ำมันเชื้อเพลิง ไม่เกิดมลพิษ

๒) ความมีเหตุมีผล : การใช้ควายไถนาเป็นเทคโนโลยีที่เหมาะสม พอเหมาะกับขนาดของพื้นที่ไร่นาของเกษตรกรมีวัวควายห้าตัวเจ็ดตัวก็เพียงพอในการใช้งาน ชาวบ้านมีภูมิปัญญาในการใช้ควายไถนาอย่างดีและเหมาะสม ได้รับการพิสูจน์มาแล้วอย่างยาวนานตั้งแต่โบราณ ชักควายใช้เป็นปุ๋ยใส่นาไร่เพื่อเลี้ยงดิน ดินอุดมสมบูรณ์ก็บำรุงพืชให้งดงาม สัมกับความเชื่อของชาวบ้านว่า “พระแม่ธรณี” คอยเลี้ยงบำรุงพืชและสัตว์

๓) **ความมีภูมิคุ้มกัน** : การใช้ควายไถนา นอกจากช่วยให้ชาวนาประหยัด ไม่มีหนี้สิน ชาวนาใช้เวลาเต็มที่ในการเพาะปลูก ไม่มีเวลายั่วสุมอบายมุข ควายเป็นทรัพย์สินเป็นออมสินสำคัญของเกษตรกร เมื่อยามเกิดภัยพิบัติ เช่น น้ำท่วม ฝนแล้ง ควายก็เป็นสมบัติของชาวนาที่จะช่วยให้เอาตัวรอดได้ ฝ่าวิกฤติได้

คนจึงไม่ควรมองว่า การเลี้ยงควายไถนาเป็นเรื่องล้าหลัง อันที่จริงการใช้ควายไถนานั้นเหมาะสมกับการเกษตรอินทรีย์ อันเป็นการเกษตรทางเลือกใหม่ที่ไม่ใช้สารพิษ สารเคมี ในการผลิตอาหารเพื่อความปลอดภัยแก่ผู้บริโภคและเกษตรกรเอง ทุกคนจะมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น และเป็นการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์โดยเฉพาะควาย รวมทั้งพันธุ์พืชและระบบนิเวศ ช่วยลดปัญหาภาวะโลกร้อน ไม่สร้างมลภาวะ เนื่องจากการใช้น้ำมันเชื้อเพลิง ถ้าคนไทยคิดเป็นใช้หลักคุณธรรม ไม่โลภมาก ไม่เห็นแก่ตัว เห็นแก่อนาคตของลูกหลาน ไม่คิดแต่จะรวยเร็ว มีความโลกแบบมูมมาม การใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิมของไทย เช่น การใช้วัวควายไถนาก็ยังมีคุณค่าอยู่มาก น่าภาคภูมิใจและไม่ต้องอายใคร

๒. ธนาคารโคกระบือ (วัวควาย)^๑ ธนาคารโคกระบือเกิดขึ้นโดยพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช โดยหมายถึง “แหล่งรวมวัวควายที่จัดขึ้น เพื่อช่วยเหลือเกษตรกรที่ประสงค์จะเลี้ยงวัวควายแต่ไม่มีสัตว์ดังกล่าว โดยมีผู้จัดการรวบรวมวัวควาย และแจกจ่ายให้แก่เกษตรกรอย่างมีระบบระเบียบ”

วัตถุประสงค์หลักของธนาคารโคกระบือ มีดังต่อไปนี้

- ๑) เพื่อช่วยเพิ่มรายได้ให้แก่เกษตรกร
- ๒) เพื่อเอื้ออำนวยให้เกษตรกรสามารถเป็นเจ้าของวัวควายได้เอง
- ๓) เพื่อให้เช่าหรือให้ยืมวัวควายสำหรับใช้งาน
- ๔) เพื่อส่งเสริมการใช้มูลวัวควายเป็นปุ๋ยในไร่นาและสวน

สืบเนื่องจากพระราชดำรินี้ดังกล่าว ต่อมาธนาคารโคกระบือได้ขยายงานออกไป โดยมีผู้ดำเนินการกันหลายฝ่ายทั้งในภาครัฐและภาคเอกชน ทั้งนี้อาจจำแนกออกได้เป็น ๓ กลุ่มใหญ่ ๆ ได้แก่

^๑ จากหนังสือ “สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน” โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (ฉบับเสริมการเรียนรู้ เล่ม ๑๒) หน้า ๑๗๐-๑๗๒

๑) โครงการโดยพระราชดำริ ดำเนินการโดยกรมปศุสัตว์ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ มีชื่อว่า “ธนาคารโคกระบือ เพื่อเกษตรกรตามพระราชดำริ” จัดตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๒

๒) โครงการอื่นโดยส่วนราชการ อาทิ โครงการจังหวัด โครงการโดยสำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท

๓) โครงการโดยองค์กรและภาคเอกชนต่าง ๆ

กิจกรรมของธนาคารโคกระบือที่ดำเนินงานโดยหน่วยงานต่าง ๆ อาจสรุปรวมได้ ดังนี้

๑) การให้ยืมวัวควาย **เพื่อใช้งาน** โดยไม่เสียค่าใช้จ่าย

๒) การให้ยืมเพื่อ **ขยายพันธุ์** ธนาคารให้เกษตรกรยืมวัวควายตัวเมีย (แม่พันธุ์) ไปเลี้ยง เมื่อแม่วัวควายมีลูกตัวแรกจะเป็นกรรมสิทธิ์ของธนาคาร ลูกตัวที่สองเป็นของเกษตรกร ธนาคารบางแห่งกำหนดเพียงให้เกษตรกรส่งลูกตัวเมียตัวแรกคืนธนาคาร ส่วนแม่วัวควายและลูกควายที่ส่งคืนธนาคารจะนำไปให้บริการแก่เกษตรกรรายอื่น ๆ ต่อไป

๓) การ **ให้เช่า** วัวควายใช้งาน ธนาคารให้วัวควายงานแก่เกษตรกรรายจนที่ไม่มีวัวควาย โดยคิดค่าเช่าราคาถูก ๆ

๔) การให้ **เช่าซื้อ** วัวควาย เกษตรกรที่ต้องการมีวัวควายไว้เลี้ยงเป็นของตนเอง อาจใช้วิธีเช่าซื้อแบบผ่อนส่งกับธนาคาร โดยธนาคารไม่คิดดอกเบี้ย ระยะเวลาเช่าซื้ออาจใช้เวลา ๓-๕ ปี

ธนาคารโคกระบือบางแห่งเน้นเฉพาะควาย เพราะเกษตรกรส่วนใหญ่นิยมระบบการยืมควายไถนา โดยให้ค่าเช่าราคาถูก

๓. **การฟื้นฟูการใช้วัวควายเป็นสัตว์แรงงานในไร่นา^๒** เพื่อให้เกษตรกรหันมาเลี้ยงวัวควายเป็นสัตว์แรงงานในไร่นามากขึ้น ซึ่งจะช่วยลดรายจ่ายและเพิ่มรายได้ของเกษตรกร ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงมีโครงการต่าง ๆ เกิดขึ้น เพื่อฟื้นฟูการใช้วัวควายเป็นสัตว์แรงงานในไร่นาแทนการใช้เครื่องจักร โดยเฉพาะในไร่นาขนาดเล็ก

^๒ เอกสารที่อ้างถึงแล้ว หน้า ๑๘๐-๑๘๒

“การฝึกให้เกษตรกรและวัวควายรู้จักการไถนาอย่างถูกต้องเหมาะสม หลังจากที่ไม่ได้ใช้วัวควายไถนามาเสียนาน โครงการฟื้นฟูความรู้ความชำนาญในการใช้วัวควายไถนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้ควายซึ่งเกษตรกรนิยมใช้กว่าวัวนั้น มีที่สำคัญควรกล่าวถึงคือ **โครงการ ค.ควายพัฒนา** ซึ่งเกิดขึ้นเพื่อสนองพระราชเสาวนีย์ในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เมื่อครั้งเสด็จพระราชดำเนินไปทรงประกอบพิธีอัญเชิญแม่โพสพที่จังหวัดอ่างทอง เมื่อวันที่ ๑๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๑ ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีความเป็นห่วงขบวนการที่ปัจจุบันหันมาทำนาโดยใช้เครื่องจักรกันมาก ทำให้มีต้นทุนการผลิตสูง ทรงอยากให้กลับมาใช้ควาย จะได้ไม่ต้องใช้น้ำมัน ซึ่งนับวันจะมีราคาแพงขึ้น และอีกโครงการหนึ่งคือ โครงการโรงเรียนกาสกรกสิวิทย์

โครงการ ค.ควายพัฒนา ได้จัดตั้งเป็นทางการเมื่อเดือนกันยายน พ.ศ. ๒๕๕๑ ที่จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งเป็นจังหวัดที่มีความพร้อมมากที่สุด เพราะมีจำนวนควายถึง ๑.๗ แสนตัว ได้มีการมอบหมายให้ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียน อำเภอเขื่องใน ร่วมกับปศุสัตว์จังหวัด จัดทำหลักสูตรเป็นตำราสอนวิธีการไถนา และสอนเยาวชนตลอดจนเกษตรกรที่สนใจ ให้รู้จักหลักการไถนาอย่างถูกต้องและมีประสิทธิภาพ

โครงการโรงเรียนกาสกรกสิวิทย์ เกิดขึ้นเนื่องมาจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้มีพระราชกระแสรับสั่งให้มูลนิธิชัยพัฒนา จัดตั้งศูนย์พัฒนากระบือไทยขึ้นในพื้นที่ซึ่งมีผู้ถวายเป็นพระราชกุศลจำนวน ๑๑๐ ไร่ ๓ งาน ๘๑ ตารางวา ที่ตำบลศาลาลำดวน อำเภอเมือง จังหวัดสระแก้ว โดยให้เป็นศูนย์สอนให้ควายรู้จักไถนา ทำการเกษตรและกิจการอื่น ๆ และพระราชทานชื่อศูนย์นี้ว่า **โรงเรียนกาสกรกสิวิทย์ กาสกร** แปลว่า กระบือ **กสิ** แปลว่า การทำนา **วิทย์** แปลว่า ความรู้ โรงเรียนกาสกรกสิวิทย์ จึงมีความหมายโดยรวมว่า **โรงเรียนสอนความรู้ในการทำนาให้แก่ควาย** สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงประกอบพิธีวางศิลาฤกษ์อาคารโรงเรียนนี้เมื่อวันที่ ๒๘ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๑ และสามารถเปิดดำเนินการได้ใน พ.ศ. ๒๕๕๒”

ในปัจจุบันมีองค์กรหรือหน่วยงานที่สนับสนุนหรือส่งเสริมการเลี้ยง และการอนุรักษ์ควายทั้งในระดับชาติและนานาชาติอยู่หลายหน่วยงาน อาทิ

- ABCD (Association for Buffalo Conservation and Development) หรือสมาคมอนุรักษ์และพัฒนาควายไทย ตั้งอยู่ที่กรมปศุสัตว์
- ABA (Asian Buffalo Association) สมาคมกระบือแห่งเอเชีย ริเริ่มตั้งขึ้นโดยประเทศไทยใน พ.ศ. ๒๕๓๕ ทำหน้าที่จัดการประชุมวิชาการด้านกระบือระดับนานาชาติทุก ๆ สองหรือสามปี
- IBIC (International Buffalo Information Center) หรือศูนย์สนเทศกระบือนานาชาติ ตั้งอยู่ที่สำนักหอสมุด แห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๔
- IBF (International Buffalo Federation) หรือสมาพันธ์กระบือนานาชาติ ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๘ ทำหน้าที่จัดการประชุมวิชาการกระบือระดับนานาชาติทุก ๆ สามถึงสี่ปี

แสนเสียดายควายไทยไปไหนหมด

ควายไทยเป็นประเภทควายปลัก เคยมีจำนวนกว่า 7 ล้านตัว มากเป็นที่สองรองจากจีน ได้ชื่อว่าเป็นควายที่มีรูปร่างสวยงาม สูงใหญ่ เคยมีควายที่มีขนาดหนึ่งตันจำนวนมากมายในอดีตเป็นสัตว์เลี้ยงคู่กับการทำนาของเกษตรกรไทย เป็นเพื่อนคู่ทุกข์คู่ยากของคนชนบท อยู่ง่ายกินง่าย สอนง่ายและเชื่อฟังเลี้ยงไว้ประจำบ้าน ควายออกลูกอย่างน้อยสามปีสองตัว การทำนาของเกษตรกรไทยได้ผลผลิตยั่งยืนมานาน เพราะได้ใช้มูลควายบำรุงดิน ควายอยู่คู่กับประวัติศาสตร์การสร้างชาติไทยมาแต่โบราณดังคำกล่าวที่ว่า “ความเจริญเดินตามรอยไถ” ควายกับการทำนาช่วยให้ชาติไทยมีความมั่นคงทางสังคมและเศรษฐกิจตลอดมา

ครั้นมาถึงสมัยปัจจุบัน คนไทยมีความอ่อนแอทั้งทางกายและจิตวิญญาณ เพราะระบบทุนนิยมเสรี ระบบบริโภคนิยม และการโฆษณาทำให้คนไทยไม่น้อย ชื้อเทคโนโลยีจากต่างประเทศเข้ามาใช้ โดยไม่ได้คำนึงถึงความเหมาะสมและความสมเหตุสมผล ขาวนาหันมานิยมใช้ควายเหล็กในการไถนา ทำให้ต้นทุนการผลิตสูง ขยายข้าวขาดทุน เป็นหนี้เป็นสิน ต้องขายไร่ขายนาให้นายทุน ทั่วทั้งนาไปใช้ชีวิตลำบากในสังคมเมือง ควายที่มีก็ขายให้พ่อค้าเอาไปฆ่าทำลูกชิ้น ควายตัวเมียตั้งท้องถูกฆ่าพร้อมลูกในท้องเสีย

มากมาย ผิดทั้งศีลธรรมและกฎหมาย แต่คนไทยทั้งหลายที่อ้างว่ามีความเคร่งศาสนา และมีเมตตาธรรมสูง ก็ไม่ได้สนใจใยดี ถ้าถามว่า “ท่านกินเนื้อควายไหม?” ก็ตอบว่า “ไม่กิน” จริง ๆ แล้วคนไทยกินควายจนจะหมดอยู่แล้วตั้งแต่มีคนไทยเพียง ๑๘ ล้านคน จนบัดนี้มีเพิ่มขึ้นเป็น ๖๕ ล้านคน เนื้อควายที่ถูกฆ่าตายกลายมาเกิดเป็นคนไทยนั่นเอง ... และสุดท้ายขอจบลงด้วยบทกลอน “สงสารควาย” ของ น.สรพิพรรณ แต่งอาจ นักเรียน ชั้น ม.๖/๕ โรงเรียนปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี ผู้ชนะการประกวดรางวัลที่หนึ่ง ที่มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ โดยศูนย์สนเทศกระเบียนาชาติ จัดการประกวดเมื่อวันที่ ๒๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๔๔

สงสารควาย

เหน้อยไม่พักหนักไม่ผ่อนร้อนไม่หน่าย

กำลังกายกำลังใจไม่เคยหมด

นาก็ไรไถก็คั้นไม่รินทด

อิมหรืออดเจ้าก็อยู่คู่ชวานา

ครั้นควายเหล็กพัฒนามาแทนที่

ควายเคยมีก็ขายให้เขาไปฆ่า

เมื่อ “กลืนโคลนสาบควาย” ไกลลับลา

ปาดน้ำตาพริ้วชาน ...สงสารควาย

ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานพระราชานุญาตจบปาฐกถาเรื่อง พฤษภ กาสร
เพียงเท่านี้

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม

คำกราบบังคมทูลของอธิการบดี เมื่อเสด็จสิ้นการแสดงปาฐกถา

ขอพระราชทานกราบบังคมทูลทราบบฝ่าละอองพระบาท

ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานพระราชนุญาตกล่าวขอบพระคุณ ศาสตราจารย์ เกียรติคุณ ดร.จรัญ จันทลักขณา ที่กรุณามาเป็นผู้แสดงปาฐกถาชุด “สิรินธร” ในวันนี้ คำบรรยายของท่านแสดงให้เห็นอย่างเด่นชัดถึงความรอบรู้และเชี่ยวชาญเกี่ยวกับ เรื่อง พุศภ กาสร ในนามของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยขอขอบพระคุณ ศาสตราจารย์ เกียรติคุณ ดร.จรัญ จันทลักขณา ไว้ ณ ที่นี้

ลำดับต่อไป ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานพระราชนุญาตกราบบังคมทูลเชิญ ใต้ฝ่าละอองพระบาทเสด็จพระราชดำเนินไปยังห้อง ๑๑๔ อาคารมหาจุฬาลงกรณ์ เพื่อเสวยพระสุธารสที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยขอพระราชทานน้อมเกล้าฯน้อมกระหม่อม จัตถวายต่อไป

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม

ประกาศจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการบริหารกองทุนจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
เฉลิมฉลองสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี

อนุสนธิคำสั่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ ๓๑๘/๒๕๕๓ เรื่องแต่งตั้งคณะกรรมการบริหารกองทุนจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เฉลิมฉลองสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี พ.ศ. ๒๕๒๑ ลงวันที่ ๒๙ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๓ เพื่อให้การบริหารกองทุนจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เฉลิมฉลองสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ อาศัยอำนาจตามความในข้อ ๙ แห่งข้อบังคับจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยว่าด้วยกองทุนจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เฉลิมฉลองสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี พ.ศ. ๒๕๒๑ พ.ศ. ๒๕๕๒ อธิการบดีจึงให้ยกเลิกคำสั่งดังกล่าว และแต่งตั้งคณะกรรมการบริหารกองทุนจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เฉลิมฉลองสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี ชุดใหม่ประกอบด้วยผู้มีตำแหน่งและนามดังต่อไปนี้

๑. อธิการบดี	เป็น ประธานกรรมการ
๒. รองอธิการบดี (ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ม.ร.ว.กัลยา ดิงศภัทัย)	เป็น กรรมการ
๓. คณบดีคณะอักษรศาสตร์	เป็น กรรมการ
๔. ผู้แทนสภาคณาจารย์	เป็น กรรมการ
๕. ศาสตราจารย์กิตติคุณสุนน อมรวิวัฒน์	เป็น กรรมการ
๖. ศาสตราจารย์ ดร.พัทธา สายหู	เป็น กรรมการ
๗. ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ดร.ประคอง นิมมานเหมินทร์	เป็น กรรมการ
๘. รองศาสตราจารย์ ดร.อนงค์นาฏ เกกิงวิทย์	เป็น กรรมการ
๙. รองศาสตราจารย์ ดร.บัญญัติ พูลโกศา	เป็น กรรมการ
๑๐. รองศาสตราจารย์ ดร.กรรณิการ์ สัจกุล	เป็น กรรมการ
๑๑. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประพจน์ อัครวิรุฬหการ	เป็น กรรมการ
๑๒. ผู้อำนวยการสำนักบริหารงานวิจัย	เป็น กรรมการและเลขานุการ

ทั้งนี้ ตั้งแต่วันที่ ๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๕ เป็นต้นไป

ประกาศ ณ วันที่ ๑๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๕

(ศาสตราจารย์ นายแพทย์ภิรมย์ กมลรัตนกุล)
อธิการบดี

ฝ่ายประสานงานการจัดทำหนังสือ

รองศาสตราจารย์ ดร.อนงค์นาฏ เกกิงวิทย์

นายแก้ว ปุณฺทริกโกทก

นางพรประภา เสวกวิหารี

นางสาวลดาวัลย์ ภาจิตต์ไจ้มนัน

นางพรรณี ชาดบุษปี่

นางสาวสรารักษ์ หงสะมัต

นายกรรชิต จิตระทาน

นางสาวบงกช หงสะพัก

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย [๕๖๐๒-๑๖๓(๕๐๐/๔)]

โทร. ๐-๒๒๑๕-๓๖๑๒, ๐-๒๒๑๘-๓๕๕๓, ๐-๒๒๑๘-๓๕๖๓

นางศรีนทิพย์ นิมิตรมงคล ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา มกราคม ๒๕๕๖

<http://www.cuprint.chula.ac.th>